

Iskustva nastavnika u poučavanju **Govorništva**

Petrović, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:119633>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za pedagogiju

Ana Petrović

ISKUSTVA NASTAVNIKA U POUČAVANJU *GOVORNIŠTVA*

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku
Odsjek za pedagogiju

Ana Petrović

ISKUSTVA NASTAVNIKA U POUČAVANJU *GOVORNIŠTVA*

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Gabrijela Kišiček

Komentorica: doc. dr. sc. Ana Širanović

Zagreb, rujan, 2023.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. POJMOVNO ODREĐENJE RETORIKE/GOVORNIŠTVA.....	2
3. POVIJESNI PREGLED POUČAVANJA GOVORNIŠTVA OD ANTIKE DO DANAS.....	4
4. VAŽNOST POUČAVANJA GOVORNIŠTVA.....	7
4.1. POUČAVANJE GOVORNIŠTVA I AKTIVNO GRAĐANSTVO	9
5. GOVORNIŠTVO U HRVATSKIM ŠKOLAMA.....	10
5.1. RAZVOJ GOVORNIŠTVA U HRVATSKOME KONTEKSTU.....	10
5.2. POUČAVANJE GOVORNIŠTVA U HRVATSKIM ŠKOLAMA	12
6. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA.....	14
7. METODOLOGIJA.....	17
7.1. UZORAK ISTRAŽIVANJA	17
7.2. METODE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA	17
7.3. NAČIN PROVEDBE ISTRAŽIVANJA	18
7.4. ETIČKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA.....	19
7.5. OBRADA PODATAKA	20
8. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	20
8.1. OPĆI PODACI.....	20
8.2. RAZUMIJEVANJE PREDMETA GOVORNIŠTVO.....	22
8.2.1. <i>Cilj predmeta Govorništvo.....</i>	<i>22</i>
8.2.2. <i>Važnost poučavanja Govorništva</i>	<i>25</i>
8.3. NASTAVNI PROCES	28
8.3.1. <i>Nastavni sadržaj</i>	<i>29</i>
8.3.2. <i>Izvori nastavnih sadržaja.....</i>	<i>30</i>
8.3.3. <i>Nastavne metode</i>	<i>31</i>
8.3.4. <i>Vrednovanje u nastavi Govorništva.....</i>	<i>34</i>
8.3.5. <i>Samoprocjena karakteristika nastavnika Govorništva</i>	<i>36</i>
8.4. IZAZOVI.....	37
8.5. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE	39
9. ZAKLJUČAK.....	43
10. LITERATURA.....	46
SAŽETAK	49
ABSTRACT	50
PRILOZI	51

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Ana Petrović

Naziv oba studija: Pedagogija i Fonetika (Govorništvo)

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Iskustva nastavnika u poučavanju *Govorništva*

Naslov rada na engleskome jeziku: Teaching rhetoric – teachers' experiences

Datum predaje rada: 8. rujna 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Iskustva nastavnika u poučavanju *Govorništa*

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Ana Petrović

Zagreb, 2023.

1. Uvod

Platon, Aristotel, Ciceron i Kvintilijan govorništvo su smatrali uzvišenom djelatnošću jer se govorom čovjek razlikuje od drugih živih bića, stoga su isticali da je govorništvo potrebno posebno njegovati (Beker, 1997). Govorništvo je u antici predstavljalo temelj obrazovanja, međutim, s vremenom ono biva sve više zanemareno, a jedan je od mogućih razloga što se govorna kompetencija smatra već stečenom prilikom polaska u školu, stoga se govornosti ne pridaje toliko pažnje (Kaldahl i sur., 2019). Međutim, Kelsen (2019) navodi da je važno uvesti govorništvo u škole da bi svi učenici imali priliku uvježbavati govorničke vještine te, u konačnici, iznositi svoje stavove. Preduvjet je za uvođenje, odnosno unapređivanje i afirmiranje nastave Govorništva istraživanje trenutnoga stanja, stoga je ovaj rad usmjeren upravo na to. U ovome se radu polazi od pojmovnoga određenja retorike, odnosno govorništva, a ta su dva termina ujedno stavljena u suodnos. Nadalje, donosi se povijesni pregled poučavanja govorništva s obzirom na to da se ono poučava već 25 stoljeća. Zatim slijedi opis važnosti poučavanja govorništva u kojemu se objašnjava zašto je govorništvo potrebno suvremenomu obrazovanju. Potonje poglavlje naglasak stavlja na povezanost govorništva i aktivnoga građanstva kao važan aspekt povezivanja školskoga predmeta s učenikovom svakodnevicom. Potom je prikazan razvoj govorništva u Republici Hrvatskoj, odnosno trenutna zastupljenost Govorništva u hrvatskome srednjoškolskom sustavu. Ta je zastupljenost poražavajuća, a istraživanja Govorništva su rijetka, iz čega proizlazi problem ovoga istraživanja. Dakle, problem su istraživanja manjak spoznaja o predmetu Govorništvo u hrvatskim školama, slaba zastupljenost predmeta Govorništvo u istim školama te pretpostavka o neujednačenosti predmeta Govorništvo u različitim školama. Stoga je cilj istraživanja dobiti uvid u iskustva nastavnika u poučavanju govorništva te dati smjernice za razvoj i poboljšanje nastave Govorništva. Povezivanjem iskustava, otkrivanjem primjera dobre prakse, uočavanjem izazova te naposljetku pružanjem prijedloga za napredak rad bi pridonio razvoju i poboljšanju nastave Govorništva te bi, u konačnici, bio poticaj za širenje Govorništva u hrvatskim školama. Motivacija za temu proizišla je iz osobnoga promišljanja o potrebi govorništva u suvremenome obrazovanju zbog dobrobiti koje ono ima za pojedinca i društvo.

2. Pojmovno određenje retorike/govorništva

Retoriku je Aristotel opisao kao sposobnost prikazivanja uvjerljivoga onoga što zaista jest takvo, dok je Ciceron objašnjava kao umijeće govorenja prilagođenoga za uvjeravanje (Gračanin, 1968). Foss (2018) govori da retoriku koristimo kada želimo druge uvjeriti u nešto, potaknuti ih na promjenu. Također, retoriku koristimo da bismo s drugima podijelili svoje mišljenje i prikazali drugu perspektivu da bi nas mogli bolje razumjeti. Nadalje, Foss (2018) govori da retorika artikuliranjem misli može rezultirati samospoznajom. Kelsen (2019) retoriku opisuje kao najstariju znanost o komunikaciji na svijetu koja se odnosi na djelovanje putem komunikacije. Ističe da retorika nije samo izražavanje, nego podrazumijeva razmišljanje i argumentaciju. Retorika se bavi pitanjima kao što su što se i kako izražava te kako izrečeno djeluje na drugu osobu. Retorika nastoji odgovoriti na sljedeća pedagoška i pragmatična pitanja: koje su smjernice i pravila za učinkovitu i uvjerljivu komunikaciju, kako možemo unaprijediti konkretne iskaze te, u konačnici, kako ljude kao aktivne članove društva najbolje naučiti jasnomu izražavanju, ali i pažljivomu slušanju.

Žmavc (2021) retoriku opisuje kroz svu njezinu kompleksnost koja obuhvaća intelektualnu, moralnu i estetsku dimenziju klasične retorike. Poziva se na Millera (2007, 196)¹ koji ističe sociokulturne sastavnice retorike kao temelja obrazovanja:

Prema klasičnoj tradiciji, umijeće retorike nije umijeće uvjeravanja kao takvo, već umijeće donošenja sudova o praktičnim, političkim i ljudskim stvarima. /.../ Vježbanje umijeća retorike zahtijeva, dakle, razvoj osobne kulture ili paideie, a to zauzvrat podrazumijeva razvoj humanoga znanja potrebnoga za razumijevanje sebe i drugih kao društvenih, političkih i kulturnih bića. Uz samospoznaju dolazi i znanje o tome kako živjeti – praktična mudrost.

Nadalje, Žmavc (2021) retoriku opisuje pomoću triju aspekata: proces, interakciju i obrazovanje. Retorika u najširem smislu proces je govornikovih kognitivnih, verbalnih

¹ *In the classical tradition then, the art of rhetoric is not the art of persuasion as such but rather the art of making judgements about practical, political, and human matters. /.../ To exercise the art of rhetoric requires, therefore, the development of a personal culture or paideia, and this in turn entails developing the humane knowledge needed to understand one's self and others as social, political, and cultural beings. Along with self-knowledge comes the knowledge of how to live – practical wisdom.*

i neverbalnih aktivnosti povezanih s retoričkim procesima². Autorica zatim retoriku objašnjava kao interakciju (su)govornika, publike i teme o kojoj se razgovara. Naposljetku je objašnjava kroz aspekt obrazovanja, a pritom se usmjerava na obrazovanje pojedinca za aktivno sudjelovanje u društvu³. Žmavc poučavanje retorike smatra aktualnim i relevantnim u kontekstu suvremenih odgojno-obrazovnih ciljeva koji se posebice odnose na razvoj kritičkoga mišljenja, čitalačke pismenosti i aktivnoga sudjelovanja u demokratskim procesima u školskome okruženju i izvan njega.

Poznati hrvatski teoretičar govorništva Ivo Škarić u svojim *Temeljima suvremenoga govorništva* (2008) opći pojam retorike dijeli na tri segmenta: retoričku teoriju, retorsku pedagogiju i retorsku praksu. Škarić je smatrao da retoričke teorije i pedagogije manjka, ali da je praksa vrlo prisutna jer živimo u dobu slobode govora i demokracije te digitalizacije i elektroničkih medija koji sve više potiču govorenje, stoga je važno razvijati retoriku kao znanstvenu disciplinu, a posljedično tomu urediti i povećati opseg poučavanja retorike te tako uskladiti potrebe društva i suvremeno obrazovanje.

Naposljetku, s obzirom na neujednačenost prakse korištenja, valja pojasniti termine *retorika* i *govorništvo*. Prema *Hrvatskoj enciklopediji* (2021) retorika i govorništvo su sinonimi, a definirani su kao umijeće i teorija govorenja. Definiciju možemo obogatiti pozivajući se na autoricu Šego (2005) koja umijeće govorenja opisuje kroz govorenje i slušanje, a pritom potonje ne znači samo čuti – ključno je kritičko promišljanje o primljenoj poruci. S druge strane, Holmes-Henderson i suradnici (2022, 253–254) smatraju da razlika ipak postoji. Naime, navode da je antička retorika bila širi pojam od govorništva. Definiiraju je kao „disciplinu koja isprepliće vještine govorenja, čitanja i pisanja kao neodvojive elemente govorničkoga umijeća, s glavnim obrazovnim ciljem formiranja govornika građanina, uokvirenoga pojmovima kao što su grčki *paideia* i latinski *humanitas*”, dok govorništvo definiiraju kao „glasovni izraz strukturiranoga i obrazloženoga misaonog procesa”. S obzirom na to da ne postoji jedinstveni odgovor te da ovaj rad uključuje istraživanje u školama u kojima naziv predmeta nije ujednačen⁴,

² Odnose se na zadaću govornika koje je utemeljio Aristotel, a kasnije se razvijaju (*officia oratoris: inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio*). Invencija (iznalaženje teme), dispozicija (raspoređivanje), elokucija (oblikovanje, sastavljanje), memorija (upamćivanje) i akcija (izvedba) (Meyer i sur., 2008).

³ Detaljnije v. u potpoglavlju *Poučavanje govorništva i aktivno građanstvo*.

⁴ Detaljnije v. u Tablici 1 u potpoglavlju *Poučavanje govorništva u hrvatskim školama*.

ovdje se *retorika* i *govorništvo* koriste kao sinonimi⁵. U kontekstu škole, kad je to moguće, dominantno će se koristiti termin *govorništvo* zbog osobnoga stava o prikladnijemu terminu za suvremeno obrazovanje, što je najvećim dijelom proizišlo iz negativnih konotacija povezanih s terminom *retorika*. Primjerice, kako napominje Škarić (2008, 7), „retoriku se ipak nerado spominje jer ta riječ nosi na sebi nakupine nezgodnih konotacija. ‘Ah, to je čista retorika’, kaže se za nešto što zvuči dobro, a krije u sebi laž ili podvalu, prazninu misli ili htijenja”.

3. Povijesni pregled poučavanja govorništva od antike do danas

Prema Aristotelovoj (danas izgubljenoj) zbirci nazvanoj *Synagoge Techne* utemeljiteljem retorike smatra se Koraks koji je živio u Sirakuzi u petome stoljeću prije Krista, u vrijeme kada je uspostavljena demokracija, što je rezultiralo potrebom uvježbavanja uvjerljivoga govorenja. No više o poučavanju retorike zna se tek njezinim pojavljivanjem u Ateni (Morgan, 2007). Prvi učitelji retorike u antičkoj grčkoj nazivali su se sofisti (grč. *Sophistēs* – ‘mudrost’). Najvažniji su sofisti bili Protagora i Gorgija⁶ koji su zbog svojih metoda poučavanja izazvali mnoge polemike i neslaganja te postali meta kritika najvažnijih filozofa toga vremena: Sokrata, Platona i Aristotela.⁷ Upravo zbog toga retorika i danas trpi posljedice zbog povezivanja s manipulacijom, laganjem i neetičnim uvjeravanjem (Kišiček, 2019). Valja znati da je poučavanje retorike među sofistima bilo različito. Naime, neki su sofisti naglasak stavljali na argumentaciju, debatiranje i praktične vježbe uvjeravanja. Drugi su se pak usmjeravali na stilistiku: izražavanje, ritam, figure..., a neki su se pak fokusirali na psihologiju publike. Iako su imali isto viđenje retorike kao vještine uvjeravanja u danome trenutku, svatko je od njih

⁵ U radu je vidljivo da različiti izvori upotrebljavaju različite termine, stoga se prilikom referiranja na tuđe radove koristi termin koji koristi autor.

⁶ Gorgija je bio poslanik Sirakuze te se s njime povezuju počeci širenja retorike u antičkoj Grčkoj (Platon, *Hippias Major*, 282b4–c1; prema Morgan, 2007).

⁷ Primjerice, „jedan razlog svakako je ‘neodređenost’ njihova predmeta poučavanja jer su osim umijeća uvjeravanja sofisti isticali kako svoje učenike poučavaju ‘vrlini’ (*arete*). Koncept *arete* pojavljivat će se kasnije kod Aristotela i podrazumijeva čast i vrlinu govornika, a kod sofista je uključivao i umijeće vodstva, nešto što bismo danas nazvali karizmom. Upravo je podučavanje *arete* bio glavni problem za kritičare među Atenjanima jer su smatrali da je to nešto što čovjek posjeduje ili ne, vrlina, karizma jest nešto s čime se čovjek rađa i ne može se naučiti. Tvrditi da se za novac (jer su sofisti svoje pouke naplaćivali) može dobiti karizma, smatralo se neetičnim” (Kišiček, 2019, 127–128).

bio slobodan usmjeriti se na ono područje retorike koje je smatrao najvažnijim (Day, 2007; prema Kišiček, 2019). Konačno, sigurno je da su sofisti uvelike doprinijeli razvoju retorike te ostavili vrijedno nasljeđe svima onima koji se i danas bave tim područjem (Kišiček, 2019), a u nastavku će biti jasnije o kakvome je nasljeđu riječ.

Osnovno obrazovanje u antici, za one koji su si ga mogli priuštiti, trajalo je otprilike od sedme do četrnaeste ili petnaeste godine i bilo je usredotočeno na gramatiku koja je obuhvaćala osnovno opismenjavanje i proučavanje književnosti. Uz učenje pisanja i govora, poučavalo se pravilno čitanje, recitiranje i tumačenje tekstova. Poučavanje tumačenja (*hermêneia*) podrazumijevalo je i poučavanje logike. Uz gramatiku i logiku, poučavale su se aritmetika, geometrija, glazba i astronomija (Walker, 2011). Poučavanje retorike, za one koji su imali želju i mogućnost nastaviti svoje obrazovanje, što je često značilo putovanje do većega grada gdje su se nalazili učitelji, produljivalo se od petnaeste ili šesnaeste do možda dvadesete godine. Vrijeme i duljina učenja retorike ovisili su o pojedincu. Početna razina poučavanja retorike uključivala je čitanje, recitiranje, slušanje, raspravljanje o tekstovima te preliminarne vježbe (*progymnasmata*) u osnovnim elementima diskursa, što je obuhvaćalo izreke, basne, pripovijetke, pobijanje i potvrđivanje teze te usporedbe (Walker, 2011). Za vježbu pobijanja i potvrđivanja Kvintilijan (*Inst. orat.* IV, 20, 21, 24) navodi da donosi višestruku korist za pojedinca, da se tako vježba um, ali i izgrađuje karakter. Nadalje, takva se vježba može nadograditi te se dobiva vježba uspoređivanja tako da se, uz običnu raspravu, pokušava i rangirati. Primjer takve vježbe može glasiti ovako: treba li dati prednost životu na selu ili životu u gradu. Na srednjoj do naprednoj razini učenik nastavlja s proučavanjem tekstova, ali više se usmjerava na vježbe deklamacije te na sastavljanje i držanje govora. Iako se poučavanje retorike razlikovalo ovisno o učitelju te o mjestu i vremenu u kojemu se poučavalo, osnovni obrazac koji se pojavio između četvrtoga i drugog stoljeća prije Krista održao se do kraja antike i kasnije, vjerojatno zato jer je bio učinkovit i jer je zadovoljavao potrebe i želje učenika. Poučavanje retorike primarno je uključivalo kritičko proučavanje i oponašanje uzora, *progymnasmata*, potom vježbe koje uključuju elokvenciju i argumentaciju te deklamacije, zatim sastavljanje govora za imaginarnu situaciju koristeći argumente za obje strane, a tek minimalno prenošenje teorijskoga znanja (Walker, 2011). Kvintilijan (*Inst. orat.* V, 13) napominje da vježbe usmjerene na razvoj kritičke sposobnosti učenika više koriste nego udžbenici o teoriji

govorničke vještine jer se oni teško primjenjuju u svakodnevnim situacijama u kojima se pojedinac nalazi. Naime, vježbe kritičke sposobnosti uključuju postavljanje pitanja, a učenici moraju vlastitim razumijevanjem doći do odgovora, što Kvintilijan smatra glavnim ciljem nastave – da učenik postane neovisan o učitelju.

Donoseći povijesni pregled govorništva, nužno je spomenuti srednji vijek jer je tada retorika bila sastavni dio obrazovanja koje se temeljilo na predmetima kvadrijuma i trivijuma. Bila je, uz gramatiku i dijalektiku, jedan od predmeta trivijuma. Gramatika je bila usmjerena na pisanje i čitanje, dijalektika je obuhvaćala prosuđivanje i zaključivanje, a fokus retorike bio je na stilu i govorničkome umijeću (Meyer i sur., 2008). Stoga retorika kakva je postojala u antici u srednjem vijeku ne postoji. Bila je izrazito bitna u obuci pojedinaca višeg društvenog sloja. Osim toga, govorničko umijeće je imalo snažan utjecaj na društveni život, u kojemu je crkva imala neupitni autoritet (Laznibat, 2000). Ipak, temelje govorništva koji se koriste i danas postavila je antika⁸, ali postoje određene prilagodbe suvremenom dobu koje uključuju nove načine prenošenja poruke, odnosno nove oblike komunikacije koji zahtijevaju drugačiji pristup. Primjerice, danas imamo isti teorijski temelj kakav su imali Ciceron i Kvintilijan, ali razlika je u pristupu. Oni su vježbali na obali mora i nadvikivali se s valovima, a mi se služimo prezentacijom u *PowerPoint*-u, snimamo se kamerom te analiziramo snimke i slično, no savjeti za savladavanje treme, disanje, pripremu i izlaganje govora te drugo ostali su isti (Španjol Marković, 2008).

U 21. stoljeću poučavanje govorništva trebalo bi se posebno njegovati, ponajprije zbog elektroničkih medija koji imaju velik utjecaj u oblikovanju javnoga mišljenja. Osim toga, komunikacija postaje globalna. U antici su se govorničke vještine uglavnom koristile za politički, pravni i svečani govor, međutim, danas su one važne u svim sustavima komuniciranja jer vode do uspješnosti i ostvarivanja ciljeva (Španjol Marković, 2008). Kaldahl i suradnici (2019) predviđaju pridavanje veće važnosti poučavanju govorništva u bližoj budućnosti. Spominju globalizaciju i digitalizaciju koje dovode do *online*-diskusija, dijeljenja ideja, donošenja odluka, zajedničkoga rada te razvijanja novih oblika komunikacije u kojima govorništvo ima središnju ulogu.

⁸ Primjerice, današnje poučavanje govorništva još uvijek koristi antičke pojmove kao što su vrste govora, deliberativni, sudski i epideiktiki govor. Također, još uvijek vrijede faze planiranja govora; od traženja argumenata, preko njihova organiziranja, do sastavljanja govora i učenja napamet (Kelsen, 2019).

S obzirom na duboku i snažnu povijest retorike još od antike, možemo zaključiti da je retorika važna u izgradnji društva (Šego, 2005). Tradicija poučavanja govorništva duga je već više od 25 stoljeća, njezini su temelji ostali isti, ali postoje određene nadopune i prilagodbe dobu u kojemu se poučava. Upravo zbog te duge tradicije poučavanja koja traje zasigurno zbog ispunjavanja potreba pojedinca, ali i društva, ne smijemo zanemariti poučavanje govorništva danas. Sljedeća poglavlja konkretnije govore o važnosti i dobrobitima poučavanja govorništva za osobni razvoj pojedinca i njegovo uspješno participiranje u društvu.

4. Važnost poučavanja govorništva

Govorništvo je potrebno zato što svakodnevno iznosimo svoja mišljenja i razgovaramo s drugima, a naše riječi mogu imati utjecaj na druge ljude (Kelsen, 2019). Govorništvo se vodi time da komunikacija treba biti promišljena i planirana (Bakken, 2014; prema Kelsen, 2019). Primjerice, sudjelovanje u debati ili prezentiranje sadržaja ne može biti spontano, ono zahtijeva pripremu – tako se razvija govornik. Govorništvom se vježba preciziranje misli, što u konačnici dovodi do boljšeg vladanja znanjem. Poučavanje govorništva pomaže učeniku da bolje izrazi svoje mišljenje, da ga drugi čuju, ali i da on čuje druge. Svi učenici imaju svoje mišljenje o određenoj temi, no često ga ne znaju pravilno izraziti te u takvim slučajevima riječ uglavnom vodi nekolicina koja ima izoštrene retoričke vještine. Stoga je važno uvesti govorništvo u škole da bi svi učenici imali priliku uvježbavati govorničke vještine i, u konačnici, iznositi svoje stavove (Kelsen, 2019). Također, poučavanje govorništva može pomoći marginaliziranim skupinama društva u izražavanju svojih stavova te tako ojačati jednakost i uključenost u društvo (Holmes-Henderson, 2013; prema Holmes-Henderson i sur., 2022).

Poučavanje govorništva doprinosi razvoju specifičnoga skupa govorničkih vještina te u konačnici rezultira time da učenici stječu samopouzdanje i postaju uvjerljivi komunikatori. Nadalje, poučavanje govorništva uključuje vježbanje i razvoj kritičkoga mišljenja koje je suvremenomu pojedincu prijeko potrebno. Osim toga, usavršavaju se kognitivne vještine kao što su objašnjavanje, sažimanje, parafraziranje, argumentiranje i drugo. Poučavanje govorništva također podrazumijeva poučavanje različitih

govorničkih vrsta pa učenici imaju priliku prilagođavati se različitim govornim situacijama. Primjerice, debata je usmjerena na izražavanje i usuglašavanje različitih stavova gdje je važno uvažavanje tuđih mišljenja i aktivno slušanje; prezentacija podrazumijeva davanje informacija, ali i interakciju s publikom; grupna je rasprava usmjerena na traženje i pronalaženje rješenja za zajednički zadatak. Različite obrasce interakcije uključuju i neke druge metode, primjerice, oluja ideja koja potiče učenike na razgovor i razmjenu informacija, kao i aktivnosti u paru u kojima učenici razmjenjuju mišljenja i ideje, aktivno slušaju te moraju donijeti zajedničko rješenje (Dragomir i Niculescu, 2022).

Poučavanje govorništva posebice njeguje govor kao temeljnu govorničku vrstu te se bavi govornom izvedbom, stoga izdvajam neke od razloga za učenje govorništva koje navodi Španjol Marković (2008): govorenje opušta te se njime oslobađamo nagomilanih misli, smanjujemo tremu i podižemo samopouzdanje. Nadalje, govorenje većemu broju ljudi poboljšava mišljenje i koncentraciju jer se usredotočujemo na ono bitno te želimo poslati jasnu i razumljivu poruku. Govorenje pomaže da razbistrimo misli i um, a ako neku misao ne znamo jasno formulirati, znači da je još moramo analizirati. Jedan je od razloga i razvoj tolerancije; primjerice, diskusijom, debatom ili pregovorima iznosimo vlastito mišljenje i argumente, ali pritom slušamo protivnika i uvažavamo njegovo mišljenje.

Dainville i Sans (2016) proveli su istraživanje s ciljem utvrđivanja pozitivnih učinaka retoričkih vježbi koje su razvili po uzoru na antičke⁹. Rezultati pokazuju da retoričke vježbe mogu potaknuti vještine poput otvorenosti, kreativnosti, tolerancije i empatije. Nastavnici i učenici uključeni u spomenuto istraživanje potvrdili su da vještine stečene na nastavi mogu primjenjivati i izvan nje u svakodnevnim odnosima i raspravama, što je jako važno jer, primjerice, učenje argumentacije, između ostaloga, pomaže učenicima razlikovati argument od osobe koja ga iznosi. Također, navode da im je lakše raspravljati o osjetljivim temama i iznositi vlastito mišljenje, istovremeno poštujući mišljenje drugih. Roderick Hart (1993, 102; prema Aczél, 2022, 61) smatra da nastavnici retorike „trguju slobodom” jer obrazuju građane koji prostor dijaloga

⁹ Primjerice, vježba dvostrukih argumenata „dissoi logoi” koja se odnosi na uzastopno argumentiranje za dva suprotna gledišta. Pronalazeći argumente za obje strane, učenik se mora udaljiti od vlastitoga mišljenja i staviti u poziciju traženja argumenta za suprotno stajalište (Dainville i Sans, 2016).

održavaju otvorenim, a samim time doprinose društvu. Tijekom poučavanja govorništva potrebno je usredotočiti se na stvarnu interakciju, tj. raspravljati o aktualnim i relevantnim temama i rješavati probleme iz stvarnoga života, a nastavnici bi trebali biti facilitatori: nadzirati, korigirati i davati povratne informacije (Dragomir i Niculescu, 2022).

4.1. Poučavanje govorništva i aktivno građanstvo

Određeni autori važnost poučavanja govorništva prepoznaju u povezivanju s razvojem aktivnoga građanstva. Tako Holmes-Henderson i suradnici (2022) smatraju da se poticanjem sudjelovanja u raspravama, razvijanjem argumenata i izražavanjem stavova, posebice kada je riječ o izazovnim i aktualnim temama, razvija aktivni građanin demokratskoga društva koji može kritički preispitati problematiku društvenoga i političkog života, a potom i djelovati. Aczél (2022) cilj poučavanja govorništva vidi u razvoju retoričkoga građanina kojega opisuje kroz retoričku osjetljivost i ponašanje. Hart i suradnici (1980, 9; prema Aczél, 2022, 59) retoričku osjetljivost definiraju kao „funkciju triju sila: kako netko gleda na sebe tijekom komunikacije, kako gleda na drugoga i koliko je spreman prilagoditi se drugomu”. Aczél ulazi još dublje u tematiku te piše da je retoričko ponašanje odlika artikuliranih, snalažljivih, empatičnih i participativnih građana koji definiraju vlastite ciljeve u skladu s jačanjem kolektivnih vrijednosti. Takvo je ponašanje potrebno u procesima demokracije koji uključuju rasprave i suradnju. Pojedinci s razvijenim komunikacijskim vještinama i vještinama uvjeravanja imaju mogućnost povećati svoj društveni kapital i djelovati da bi ostvarili individualnu i društvenu dobrobit, stoga autorica zaključuje o dubljoj povezanosti društva i retorike. Predlaže da se dosadašnji koncept koji naglasak stavlja na samouvjerenoga govornika zamijeni konceptom govornika okrenutoga prema zajednici i društvu u kojemu djeluje. U skladu s time, „rezultat poučavanja govorništva bit će sama osobnost, a ne ‘lijepi govor’ po strukturalističkim/beletrističkim načelima. Bit će to angažirana, artikulirana, snalažljiva i suosjećajna osoba koja komunikaciju smatra načinom društvenoga postojanja, a ne alatom” (Fleming, 1998, 172–173; prema Aczél, 2022, 62). Govorništvo je prijeko potrebno da bi pojedinci postali aktivni građani koji mogu govoriti za sebe i druge, a školsko bi okruženje trebalo predstavljati mjesto gdje

učenici mogu steći samopouzdanje i vježbati govorništvo da bi utjecali na demokratsko društvo i pridonijeli njegovu razvoju i oblikovanju. Konkretni primjer promicanja aktivnoga građanstva u nastavi retorike pronalazim u slovenskome predmetnome kurikulumu Retorike koji sadrži modul *Retorika i aktivno građanstvo*, a čiji je cilj povezivanje nastave Retorike s drugim predmetima i/ili školskim/izvanškolskim aktivnostima. Naime, učenici biraju gdje će i kako primijeniti retorička načela – to može biti, primjerice, javno obraćanje, panel-rasprava, epideiktički govor, medijski događaj ili drugo. Takvim se pristupom učenike potiče na primjenu stečenoga znanja i vještina u svakodnevnim društvenim situacijama (Žmavc, 2021).

Kelsen (2019) smatra da cilj poučavanja retorike nije obrazovanje profesionalnoga govornika nego konstruktivno korištenje retorike u svakodnevnome životu i zajednici. Kišiček i Stanković (2014) u knjizi *Retorika i društvo* objašnjavaju zašto je retorika potrebna u svakodnevnome životu suvremenoga pojedinca, odnosno društva, ističući da su uvjeravanje i javno komuniciranje neizostavan dio današnjice. Pritom valja naglasiti da poučavanje govorništva samo po sebi ne osposobljava za uvjeravanje drugih; učenici se moraju baviti relevantnim socijalno-ekonomskim, političkim, književnim i povijesnim pitanjima da bi mogli raspravljati i uvjeriti drugoga. Stoga se retorika mora promatrati kao jedan od elemenata širega kurikula u suvremenome obrazovanju: potrebna je drugim predmetima, i obrnuto (Holmes-Henderson i sur., 2022).

5. Govorništvo u hrvatskim školama

5.1. Razvoj govorništva u hrvatskome kontekstu

Početak 20. stoljeća zanimanje je za govorništvo u našem školstvu, kao i općenito u Europi, poraslo, međutim, sredinom toga stoljeća sve više slabi, a do 80-ih godina 20. stoljeća govorništvo gotovo uopće ne nalazi mjesto u odgoju i obrazovanju (Pandžić, 2007). Iznimka je rad tadašnjega sveučilišnog profesora na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Đure Gračanina koji 50-ih godina 20. stoljeća objavljuje prvo sistematsko djelo na našim prostorima o govorništvu kao znanstvenoj disciplini i umjetničkome dostignuću pod nazivom *Temelji govorništva*. Priručnik obuhvaća povijesni prikaz u

kojemu se tumači uloga govorništva u životu čovjeka, problematizira uloga govornikove ličnosti te predstavljaju načela i tehnike govorništva, odnosno temelji na kojima govorništvo počiva. Ponajviše se usmjerava na umijeće govora: od njegovih značajki do uvjeravanja, sastavljanja, pamćenja te nakraju izvođenja govora (Gračanin, 1968).

Stanje s govorništvom mijenja se krajem 20. stoljeća kada možemo govoriti o govorničkome pokretu. Otvaraju se govorničke škole, mijenja se odnos prema govorništvu i govorničkome umijeću, razvija se shvaćanje da je ono potrebno pojedincu i društvu u kojemu on djeluje (Pandžić, 2007). Školske godine 1994./1995. na inicijativu tadašnjega Zavoda za školstvo pri Ministarstvu kulture i prosvjete uveden je izborni predmet „retorika, odnosno umijeće govorništva” u Klasičnoj gimnaziji. Tadašnji Zavod za školstvo pri Ministarstvu kulture i prosvjete Govorništvu pridaje osobitu važnost zbog dobrobiti koju donosi različitim djelatnostima, od društvenih do tehničkih, te najavljuje uvođenje Govorništva kao sastavnoga dijela srednjoškolskoga obrazovanja (Beker, 1997, 7). Nažalost, iako je otada prošlo više od 25 godina, govorništvo i dalje nije sastavni dio hrvatskoga srednjoškolskog obrazovanja. Škarić (2008, 12) jasno govori: „ako naše školstvo želi mladež cjelovito pripremiti za ovaj naš svijet i usmjeriti mu svijest prema njemu, onda kolebanja oko uvođenja retorike u naše škole ne može biti”. Može se diskutirati o nazivu predmeta, izvođenju i satnici, ali ne i o postojanju takvoga predmeta u našem odgojno-obrazovnom sustavu. Jedan je od mogućih razloga zašto u našem odgojno-obrazovnom sustavu učenje javnoga govora, argumentacija i rad na govorničkim vještinama još uvijek nisu prepoznati ni zastupljeni povezivanje takvoga predmeta s manipulacijom, zbog čega on ima negativnu konotaciju u školstvu i društvu općenito (Kišiček i Stanković, 2014). Međutim, Kelsen (2019) naglašava da se govorništvo odnosi na jasno razmišljanje i razumljiv govor, ali se, kao svako umijeće i znanje, može zlorabiti, primjerice, nametanjem vlastitoga mišljenja, uvjeravanjem u laž, lažnim predstavljanjem i drugim (Šego, 2005). Škarić (2008) ističe da svi učenici učeći retoričke tehnike imaju priliku postati kritički slušači kojima se neće moći lako manipulirati.

5.2. Poučavanje govorništva u hrvatskim školama

Sunara-Jozek (2019) donosi popis srednjih škola koje su prepoznale potrebu za govorništvom te su ga uvrstile u svoj program. To su redom: XVIII. gimnazija (Zagreb), Privatna jezično-informatička gimnazija *Svijet*, Opća privatna gimnazija (Zagreb), Privatna gimnazija (Varaždin), Prva privatna gimnazija (Zagreb), Klasična gimnazija (Zagreb), Zagrebačka umjetnička gimnazija, Privatna umjetnička gimnazija (Zagreb), Privatna gimnazija i ekonomsko-informatička škola *Futura* i Klasična gimnazija Ivana Pavla II. (Zadar). S obzirom na to da ti podaci potječu iz 2019. godine, odlučila sam pregledati aktualne školske kurikule te provjeriti jesu li ti podaci još uvijek relevantni. U Tablici 1 izdvojila sam škole s prethodnoga popisa u kojima se predmet Govorništvo realizirao i u školskoj godini 2022./2023.

Tablica 1 Zastupljenost nastave Govorništva u srednjoškolskome sustavu odgoja i obrazovanja 2022./2023.

Naziv škole	Naziv predmeta	Status predmeta	Ciljevi predmeta
XVIII. gimnazija (Zagreb)	Retorika	fakultativni	● samostalno sastaviti i izvesti javni govor u skladu s pravilima govorničke vještine; ● razviti kritičko mišljenje; ● kritički analizirati poruke u javnim medijima; ● razviti interes za vlastiti jezik te obogatiti jezični izričaj; ● primjenjivati govorničku vještinu u situacijama iz svakodnevnoga života; ● razviti svijest o važnosti uvažavanja mišljenja drugoga te uputiti kako ostvariti kvalitetan dijalog
Klasična gimnazija (Zagreb)	Retorika	fakultativni	● usvojiti osnovne retoričke pojmove i osnove povijesti retorike; ● uz pomoć govornih vježbi ovladati govorničkim umijećem; ● prepoznati retoriku kao umijeće govorenja i uvjeravanja;

			• prepoznati suodnos retorike i lingvistike, logike, sociologije, psihologije, etike, marketinga itd.; • razvijati sposobnost promatranja, zapažanja i kritičkoga mišljenja; • razvijati tolerantnost i prihvaćanje drugačijega mišljenja, suosjećajnost i poštovanje različitosti; • razvijati zajedništvo i suodnos među učenicima
Prva privatna gimnazija (Zagreb)	Govorništvo	fakultativni	• oslobađanje od urođenih ili usvojenih strahova od javnoga nastupa, negativne treme i manjka samopouzdanja; • uvježbavanje pripremnih tehnika za što slobodniji i sigurniji javni nastup; • razvijanje vještine lijepoga govorenja – ispravno i tečno govorenje u svim životnim situacijama, kako pripremljenim i iznenadnim, tako i privatnim i javnim; • razvijanje vještine argumentiranoga govorenja, uvjeravanja i kritičkoga razmišljanja; • razvijanje svijesti o vlastitim sposobnostima i sigurnosti u vlastito znanje i sposobnosti
Privatna gimnazija i strukovna škola <i>Svijet</i>	Retorika	fakultativni	/
Opća privatna gimnazija (Zagreb)	Retorika	izborni	/
Gimnazija <i>Fran Galović</i> (Koprivnica)	Govorništvo	izborni	/
Prva privatna gimnazija s pravom javnosti (Varaždin)	Govorništvo	obvezni	/

Može se zaključiti da je predmet Govorništvo zastupljeniji u privatnim školama te da je

najviše zastupljen na području Grada Zagreba i u njegovoj okolici. Naziv, status i ciljevi predmeta razlikuju se, između ostaloga, zbog nepostojanja službenoga kurikula. Naziv predmeta nije ujednačen pa tako u nekim školama glasi Govorništvo, dok se u drugima naziva Retorika. Također, status predmeta nije jednak u svim školama: negdje je on izborni predmet, dok je u drugima fakultativni¹⁰, a u jednoj je školi čak obvezni predmet.

Nažalost, vidljivo je ukidanje predmeta Govorništvo – konkretno, usporedbom s popisom škole iz članka Sunare-Jozek utvrdila sam da je u trima školama s toga popisa predmet Govorništvo ukinut, tj. nije se realizirao u školskoj godini 2022./2023., stoga bi valjalo istražiti što je uzrok tomu.

Konačno, valja spomenuti da Španjol Marković (2008) ističe da retorika ipak nije zaboravljena, nego prodire u suvremeni svijet pod različitim drugim imenima kao što su „prezentacijske vještine”, „umijeće samoprezentiranja”, „*presentation skills*” i drugim sličnim nazivima koji nastaju amerikanizacijom i prilagodbom modernom svijetu. Stoga, iako Govorništvo nije uvedeno u škole kao obvezan predmet niti je snažno zastupljeno u školama pod takvim nazivom, ne možemo reći da poučavanje govorništva nije prisutno u našem odgojno-obrazovnom sustavu u nekome od oblika koje navodi Španjol Marković (2008). U raznim se školama pojavljuje u okviru predmeta drugačijih naziva te izvannastavnih aktivnosti, a najčešće kroz debatne klubove, no istraživanje takvih retoričkih sadržaja u školama premašilo bi opseg ovoga rada.

6. Problem i cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Potreba uvođenja govorništva u hrvatski odgojno-obrazovni sustav evidentirana je nekolicinom empirijskih istraživanja. Primjerice, ta je potreba prepoznata u istraživanju Sunare-Jozek (2019) o usmenome izražavanju osnovnoškolaca, u kojemu se pokazalo

¹⁰ Izborni predmet koji odabere učenik je obvezan pohađati cijelu školsku godinu. Kada učenik prestane pohađati upisani izborni predmet, dužan ga je zamijeniti drugim. S druge strane, fakultativni se predmet izvodi na temelju kurikula pojedine škole, a bira se prema interesima učenika i mogućnostima škole. Učenik koji je upisao fakultativni predmet mora ga pohađati cijelu školsku godinu (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, 2020). Glavna je razlika što je učenik dužan upisati neki od ponuđenih izbornih predmeta, dok fakultativni predmet nije obvezan za upis te ga učenici mogu upisati ako žele.

da većina učitelja (66,5 %) govorničke vještine učenika ocjenjuje srednjom ocjenom, dobar (3), dok je druga najčešća ocjena dovoljan (2), a nijedan učitelj nije dao ocjenu odličan (5). Osim toga, 405 od 438 učitelja smatra da bi uvođenje govorništva u osnovne škole bilo korisno. Nadalje, učitelji smatraju da nastavne metode koje potiču razvoj govorničkih vještina nisu prikladne za svaki nastavni predmet te da nisu svi učitelji kvalificirani za poučavanje govorničkih vještina i rad na njima. Samostalnim istraživanjem, selektiranjem informacija, pripremom i izvođenjem govora, naravno, uz nastavnikovo usmjeravanje, govorništvo bi pridonijelo individualizaciji učenika kojoj teži suvremeni odgojno-obrazovni sustav. Autorica toga istraživanja skreće pažnju na to da govorništvo u našem odgojno-obrazovnom sustavu postoji te da se vrednuje, ali da je neuređeno, periferno i nesistematsko, stoga nije izvjestan skorašnji napredak u usmenome i govornom izražavanju učenika. Također, autorica unaprijed promišlja o mogućim protivljenjima uvođenju novoga predmeta zbog opterećenja učenika, međutim, podsjeća na korelaciju govorništva s drugim predmetima te zbog toga vidi korisnost takvoga predmeta za učenike.

Bakota (2010) napominje da je komunikacijska kompetencija naših učenika nedovoljna, što je vidljivo u neprimjerenim i neprilagođenim govornim ponašanjima u svakodnevnim životnim situacijama, stoga se nameće potreba uvođenja sadržaja kojima bi učenik razvijao svoje komunikacijske kompetencije i znao ih primijeniti u raznolikim životnim situacijama. Sunara-Jozek (2019, 179) navodi sljedeće: „Govorništvo je vještina kojom bi se itekako razvijala komunikacijska kompetencija naših učenika i bila bi izvrsna nadopuna jezičnoj kompetenciji koju učenici stječu sadašnjim nastavnim planovima i programima u svim nastavnim predmetima”. Unatoč tomu što je govorništvo osnova i izuzetno je važno u školovanju, društvu i poslovnome životu, pridaje mu se mnogo manja važnost u odnosu na pismenost koja je izraženija kao ishod školovanja, a jedan je od mogućih razloga to što se govorna kompetencija smatra već stečenom prilikom polaska u školu (Kaldahl i sur., 2019). Bakota (2010) naglašava da govor nije samo čovjekova biološka predispozicija, nego je i vještina koja se stječe učenjem, poučavanjem i vježbanjem. Drugim riječima, da bi čovjek mogao komunicirati na društveno prihvatljiv način, potrebno mu je govorno osposobljavanje.

Pozitivan stav o govorništvu imaju i učenici. Štefica (2018) je ispitivanjem stavova 155

srednjoškolaca (onih koji pohađaju nastavu govorništva i onih koji je ne pohađaju) prema nastavi govorništva pokazala da su učenici informirani o govorništvu kao disciplini i da su upoznati sa širokom primjenjivošću nastave govorništva te da smatraju da nastava govorništva doprinosi razvoju govornih i govorničkih vještina te osobnomu razvoju pojedinca. Nadalje, učenici smatraju da nastavom govorništva razvijaju vještinu fluentnosti, dikcije, kontrole glasa te govorne vrednote jezika. Također, smatraju da razvijaju vještine strukture izlaganja, savladavanja treme, prezentiranja, sažimanja teksta te vještine neverbalnih znakova. Osim navedenih vještina, učenici smatraju da nastava govorništva doprinosi osobnomu i društvenom razvoju, preciznije, da je nastava govorništva korisna te da doprinosi općemu obrazovanju, razvoju samopouzdanja i drugomu.

Sve navedeno ukazuje na potrebu za govorništvom u suvremenome obrazovanju, a preduvjet je i temelj za unapređivanje i afirmiranje nastave Govorništva istraživanje trenutnoga stanja. Stoga je cilj ovoga istraživanja dobiti uvid u iskustva nastavnika u poučavanju Govorništva te dati smjernice za daljnji razvoj nastave Govorništva. Povezivanjem iskustava, otkrivanjem primjera dobre prakse, uočavanjem izazova te, naposljetku, pružanjem prijedloga za napredak rad može pridonijeti unapređenju nastave Govorništva te, u konačnici, biti poticaj za širenje govorništva u hrvatskim školama. Iz postavljenoga cilja proizlaze sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako nastavnici razumiju cilj predmeta Govorništvo?
2. Koje sadržaje nastavnici dominantno obrađuju na predmetu Govorništvo?
3. Koje nastavne metode nastavnici dominantno koriste na predmetu Govorništvo?
4. S kojim se izazovima u nastavi Govorništva nastavnici susreću?
5. Koje preporuke nastavnici daju za unapređenje nastave Govorništva?

7. Metodologija

7.1. Uzorak istraživanja

Uzorak je neprobabilistički i namjeren jer je odabran u skladu s istraživačkim ciljem, odnosno sa zacrtanom svrhom istraživanja. Namjerni je uzorak karakterističan kada se odabire populacija čije je mišljenje relevantno za ono što se istražuje (Milas, 2009). Poziv za sudjelovanje u istraživanju upućen je sveukupno petoro nastavnika koji trenutno predaju Govorništvo na području Grada Zagreba jer je bilo važno da se intervjui održe uživo, a pozivu se odazvalo četvoro nastavnika. Konkretni su sudionici istraživanja bili dva nastavnika i dvije nastavnice Govorništva s područja Grada Zagreba. U svim je slučajevima riječ o nastavnicima iz srednjoškolskoga sustava odgoja i obrazovanja. Zbog maloga broja sudionika, a s ciljem maksimalnoga očuvanja identiteta svakoga od njih, u radu će se koristiti isključivo muški oblik: *sudionik istraživanja*, odnosno *nastavnik*. Većina se nastavnika vrlo rado odazvala pozivu, a kao razloge navode svjesnost o malome broju mogućih sudionika te želju za doprinosom razvoju i općenito istraživanju nastave Govorništva. Dva sudionika dulje od petnaest godina izvode nastavu Govorništva, a druga dva kraće od pet godina. Samo je jedan sudionik završio studij fonetike, a ostali su završili studijske programe jugoslavenskih jezika i književnosti, hrvatskoga jezika i književnosti, latinskoga jezika, lingvistike i sociologije. Dakle, riječ je o različitim profilima stručnjaka pa ih možemo usporediti sa sofistima antičke Grčke koji su također bili heterogena skupina učitelja (Day, 2007; prema Kišiček, 2019).

7.2. Metode i instrumenti istraživanja

S obzirom na cilj rada, istraživanje je kvalitativno jer ono omogućava prikupljanje iscrpnih, opisnih i dubinskih odgovora, odnosno iskustava sudionika kojima se postiže potpunije i dublje razumijevanje istraživane pojave. Iskustva sudionika odražavaju njihovo viđenje stvarnosti te način na koji je doživljavaju i suočavaju se s njom (Milas, 2009). Za prikupljanje podataka korištena je istraživačka metoda polustrukturiranoga intervjua. Takav tip intervjua smatra se dubinskim, a „usredotočen je uglavnom na

otvaranje novih perspektiva i stjecanje potpunijeg uvida u dotad nedovoljno istraženom području, tako da uobičajeni znanstveni cilj prikupljanja podataka za statističku obradu biva zamijenjen naporom oko stvaranja novih pretpostavki i ideja” (Milas, 2009, 586–587). Protokol intervjua (v. Prilog 1) sadržavao je 22 pitanja raspoređena u pet kategorija. Prva kategorija služi za prikupljanje općih podataka o sudioniku i predmetu, a ostale su četiri kategorije povezane s postavljenim istraživačkim pitanjima, što znači da se odnose na nastavnikovo razumijevanje cilja predmeta, dominantne sadržaje i metode kojima se koristi, izazove s kojima se susreće te preporuke za unapređenje.

7.3. Način provedbe istraživanja

S nastavnicima se kontaktiralo elektroničkom poštom te im je poslan poziv za sudjelovanje u istraživanju. Nastavnicima je odmah upućeno i informativno pismo (v. Prilog 2) koje sadržava sve potrebne informacije o istraživanju, kao što su svrha, cilj i postupak provedbe istraživanja, garancija anonimnosti i druge važne informacije. Prije samoga provođenja istraživanja sudionici su morali potpisati *Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju* (v. Prilog 3) kojom potvrđuju svoje sudjelovanje i informiranost o svim podacima povezanim s istraživanjem. Osim toga, bio je potreban i pristanak ravnatelja/ravnateljice škole. Elektroničkom je poštom poslana molba za odobravanje istraživanja u školi kojom rukovode te je bilo dovoljno potvrdno odgovoriti na dobivenu e-poruku.

Intervjui su održani uživo i individualno sa svakim od sudionika u školi u kojoj rade, u razdoblju od 6. do 21. lipnja 2023. godine. Datum i vrijeme u potpunosti su određivali nastavnici. Predviđeno vrijeme trajanja intervjua bilo je 25 minuta, no neki su intervjui trajali i do 50 minuta. Svi su intervjui snimani diktafonom. Sudionici istraživanja bili su veoma rječiti, posebice oni s duljim iskustvom u poučavanju Govorništva, a vjerojatno zato jer nemaju često priliku razgovarati o toj temi i podijeliti svoja iskustva. S obzirom na mali broj sudionika istraživanja, bilo mi je važno prikupiti što više informacija i iskustava koje nastavnici žele podijeliti. Nisam strogo slijedila postavljena pitanja jer su

neka pitanja povezana pa su ispitanici već ranije na njih odgovorili. Također, postavljala sam potpitanja radi dobivanja boljšega uvida i više informacija.

7.4. Etički aspekti istraživanja

„Etičko postupanje istraživača predstavlja u kvalitativnim istraživanjima pitanje od fundamentalne važnosti” (Čorkalo Biruški, 2014, 394). Iako ova tema nije osjetljive prirode te sudionici istraživanja nisu djeca, ipak je važno obratiti pažnju na etičke aspekte istraživanja, a o njima se razmišlja prije samoga istraživanja (Milas, 2009). Stoga sam prije izlaska na teren zatražila suglasnost *Povjerenstva za etičnost* za provođenje istraživanja te sam nakon pozitivne povratne informacije krenula s provođenjem istraživanja.

Milas (2009) navodi da istraživačka etika nalaže iznošenje svih potrebnih informacija o istraživanju, a to je učinjeno ranije spomenutim informativnim pismom. Važno je sudioniku pojasniti kako će se njegovi odgovori prikazati u radu, odnosno kako će se provesti anonimizacija odgovora (Richards i Schwartz, 2002; prema Čorkalo Biruški, 2014). Osim toga, valja objasniti korištenje, pohranu i pristup audiosnimkama (Čorkalo Biruški, 2014). Stoga je sudionicima istraživanja naglašeno da pristup audiosnimkama ima samo istraživačica, a anonimiziranim transkriptima pristup imaju i mentorice. Nadalje, napomenuto je da će audiosnimke, odnosno transkripti biti pohranjeni na osobnome računalu pod šifrom te izbrisani nakon obrane diplomskoga rada. Određeni će se dijelovi intervjua prikazati u diplomskome radu uz strogo poštivanje anonimnosti, tako što će se izostaviti svi podaci koji bi mogli otkriti identitet sudionika. Također, kao što je već ranije navedeno, zbog maloga broja sudionika, a s ciljem maksimalnoga očuvanja identiteta svakoga od njih, u radu će se koristiti isključivo muški oblik: *sudionik istraživanja*, odnosno *nastavnik*. Sudionici su bili upoznati s time da u bilo kojemu trenutku mogu odustati od istraživanja bez pojašnjavanja razloga svojega odustajanja.

7.5. Obrada podataka

Obradu podataka započela sam preslušavanjem audiozapisa te njihovom transkripcijom, a potom su slijedili detaljno iščitavanje i analiza. Najprije sam ispod svakoga postavljenog pitanja zapisala odgovore svakoga sudionika te tako započela s analizom. Ključni su postupci u obradi podataka opisivanje, uspoređivanje i povezivanje s teorijom. Miles i Huberman (1994; prema Milas, 2009) navode da je jedan od mogućih načina analize kvalitativnih podataka povezivanje u kategorije te svrstavanje u tematske cjeline. S obzirom na to da je protokol intervjua podijeljen u pet kategorija, koje su unaprijed zamišljene kao tematski okvir istraživanja, u analizi će se one prikazati kao dominantne teme. Međutim, s obzirom na dobivene podatke, bilo je potrebno uvesti dodatne teme, odnosno podteme koje su proizišle iz dobivenih podataka. Nadalje, neka su pitanja povezana, nadovezuju se na druga ili je na njih odgovoreno kroz druga pitanja, stoga sam ih tako i interpretirala – kodiranjem sam ih smjestila u odgovarajuću (pod)kategoriju, odnosno (pod)temu.

8. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

8.1. Opći podaci

Pitanja povezana s nastavnicima prikazana su u potpoglavlju o uzorku istraživanja, stoga ovdje započinjemo s tehničkim odrednicama nastave Govorništva koje obuhvaćaju pitanja poput onih u kojim se razredima realizira nastava Govorništva, koji je prosječan broj učenika u grupi, kako su grupe organizirane te o načinu promidžbe predmeta. S obzirom na to da je Govorništvo fakultativni predmet, odgovori su različiti.

Rezultati istraživanja (v. Tablicu 2) pokazuju da je u trima od četiriju srednjih škola uključenih u istraživanje nastava Govorništva dostupna svim učenicima od prvoga do četvrtog razreda, a u jednoj je školi dostupna samo učenicima prvoga razreda. Iako je nastava fakultativna, dosadašnja praksa pokazuje da u dvjema od četiriju škola svi učenici upisuju predmet Govorništvo. Broj se učenika u grupi razlikuje: najmanje ih je 10, a najviše 24.

Kada je riječ o grupi, možemo reći da postoje heterogene i homogene grupe prema kriteriju godišta. U jednoj školi postoji samo jedna heterogena grupa Govorništva u kojoj su učenici svih razreda, dok u drugoj postoje dvije heterogene grupe: početna i napredna. S druge strane, jedna škola veliku važnost pridaje nastavi Govorništva, stoga nudi nastavu za svaki razred posebno i te su grupe homogene.

Tablica 2 Organizacija predmeta Govorništvo

Škola	Namijenjenost programa	Oblik grupe	Prosječan broj učenika
1.	od 1. do 4. razreda	heterogena grupa	22
2.	od 1. do 4. razreda	dvije heterogene grupe: početna i napredna	10–15
3.	od 1. do 4. razreda	homogene grupe	15–20
4.	1. razred	homogena grupa	24

Mišljenja su o realizaciji nastave u okviru homogenih, odnosno heterogenih grupa podijeljena. Primjerice, jedan nastavnik navodi:

Smatram da je za retoriku sjajno da su grupe heterogene jer je dosta zastupljen grupni rad, tako da učenici mogu učiti jedni od drugih, ali zanimljivo je i kad su u pitanju diskusije. Iako je zahtjevnije napraviti program, ali ta njihova razlika u dobi, razlika u znanju i različito iskustvo je jako dragocjeno jer na taj način mogu puno učiti jedni od drugih.

S druge strane postoji i oprečno mišljenje:

Smatram da je dobro da su grupe homogene zbog ostvarivosti programa, kontinuirani rad od osnovnih postavki do najsloženijih koji su raspoređeni po dobi učenika, s razlogom su u tim razredima, namijenjeni dobi učenika.

Slično potonjemu stavu, slovenski nastavnici Govorništva heterogenost grupe smatraju problematičnom zbog mogućih različito razvijenih sposobnosti logičkoga i apstraktnog

mišljenja koje, između ostaloga, mogu utjecati na ostvarivanje ciljeva predmeta (Žmavc, 2021).

Budući da je riječ o fakultativnome predmetu, što znači da ga učenici ne moraju upisati, nastavnicima je postavljeno pitanje kako se učenike potiče na upis. Odgovori upućuju na to da se predmet različito promovira. Neki nastavnici Govorništvo promoviraju na drugome nastavnom predmetu koji predaju ili šalju po razredima oglas za upis, neki oglašavaju na mrežnim stranicama, ali i pri upisu učenika upoznaju roditelje i učenike s predmetom, što se pokazalo izuzetno pozitivnim. Jedan nastavnik navodi da ne promovira predmet jer su svake godine grupe popunjene, a trenutno ne postoji mogućnost za veći broj grupa te da je jedina promocija prenošenje iskustava učenika koji pohađaju predmet. Odgovori upućuju na to da broj učenika veoma ovisi o tome koliku važnost škola, ali i predmetni nastavnik pridaju predmetu. Valja napomenuti da nisu svi nastavnici u istoj poziciji i da ne dobivaju jednaku podršku od škole (primjerice, prikazuje li se Govorništvo kao posebnost te škole, imaju li mogućnost za veći broj grupa i slično).

Štefica (2018) je ispitala razloge (ne)upisivanja predmeta Govorništvo. Najčešće su spominjani razlozi za neupisivanje nedostatak vremena, manjak interesa, beskorisnost predmeta i drugo. S druge strane, učenici kao razloge za upisivanje predmeta navode pomoć u savladavanju treme i boljemu prezentiranju, razvoj govornih i govorničkih vještina, razvoj samopouzdanja, korisnost u kasnijem životu i drugo.

8.2. Razumijevanje predmeta Govorništvo

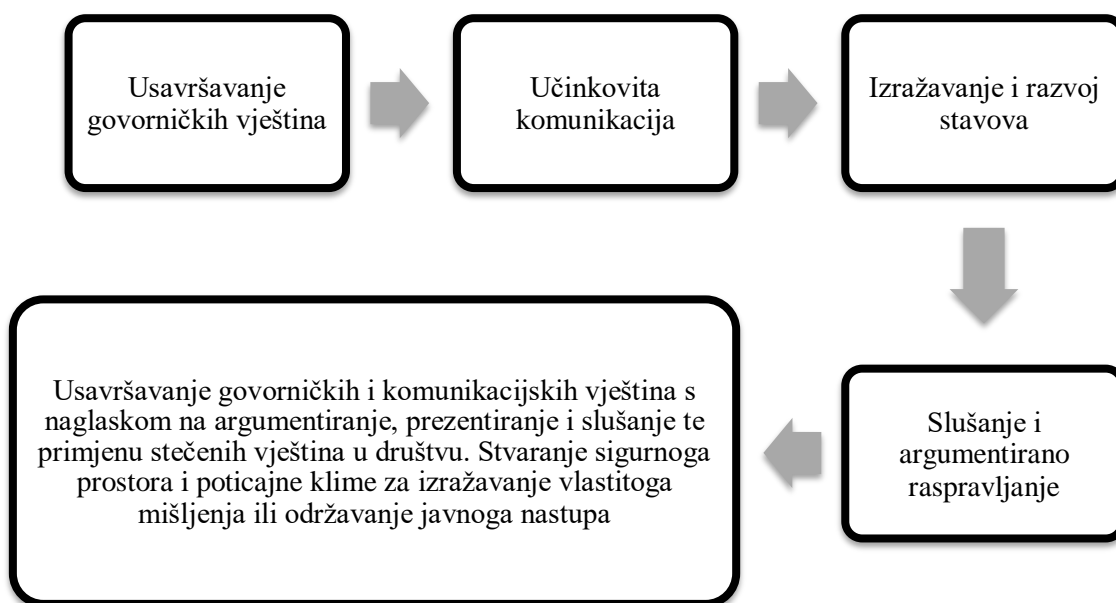
8.2.1. Cilj predmeta Govorništvo

Prvo istraživačko pitanje glasi: *kako nastavnici razumiju cilj predmeta Govorništvo*, stoga je nastavnicima postavljeno upravo takvo pitanje. Ciljeve predmeta nastavnici različito artikuliraju, što nije iznenađujuće jer svaki nastavnik Govorništva predmet izvodi prema vlastitome nađenju i poimanju Govorništva. No ciljevi se međusobno ne

isključuju, štoviše, izvrsno se nadopunjuju. Stoga ću najprije prikazati ciljeve koje iznosi svaki pojedini nastavnik, a potom ću ih prikazati sumarno (v. Sliku 1).

Nastavnici navode sljedeće ciljeve:

1. Naučiti učenike osnovama govorništva – naučiti ih da svaki govor treba imati određenu strukturu i središnju misao. Naučiti ih savladati tremu, uspješno argumentirati i slušati drugoga.
2. Naučiti učenike komunikacijskim vještinama te verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, odnosno da mogu komunicirati u svim situacijama i oblicima komunikacije i da ta komunikacija bude kvalitetna.
3. Stvoriti siguran prostor u kojemu će učenici moći slobodno izraziti svoje mišljenje, svjesni da zbog toga neće biti obezvrijeđeni, napadani ili prezreni. Zatim, kada je prethodno zadovoljeno, drugi je cilj pravilno artikuliranje jer tek se iznošenjem stavova oni mogu i razvijati. Naposljetku, cilj je da stečene vještine mogu primijeniti u široj društvenoj zajednici.
4. Razviti kritičko mišljenje i argumentirano raspravljanje. Naučiti slušati i čuti onoga koji govori i prilagođavati se tomu, a izbjegavati unaprijed pripremljene odgovore. Također, jedan je od ciljeva razvoj prezentacijskih vještina tako da se osjećaju sigurno i samopouzdana bilo u kojoj prilici držanja javnoga govora.

Slika 1. Ciljevi Govorništva – sumarno

Dakle, najprije je od svakoga nastavnika preuzeta temeljna ideja njegova razumijevanja cilja predmeta Govorništvo, a četiri su temeljne ideje usavršavanje govorničkih vještina, učinkovita komunikacija, izražavanje i razvoj stavova te slušanje i argumentirano raspravljanje. Analizirajući ostale odgovore kojima nastavnici opisuju nastavu Govorništva, zaključujem da njihova nastava teži ostvarenju svih navedenih temeljnih ideja/ciljeva¹¹. Osim toga, iste ciljeve spominje i nekolicina autora opisujući nastavu Govorništva. Primjerice, Kelsen (2019) navodi da retorika nudi smjernice i pravila za učinkovitu i uvjerljivu komunikaciju. Također, nastoji pojedinca naučiti pažljivo slušati. Posebna se važnost pridaje razvoju govorničkih vještina te bavljenju govornom izvedbom (Španjol Marković, 2008). Dragomir i Niculescu (2022) ističu važnost usmjeravanja nastave Govorništva na raspravljanje o aktualnim i relevantnim temama gdje učenici imaju priliku argumentirano raspravljati i razvijati stavove, a što ih priprema za aktivno sudjelovanje u društvu (Žmavc, 2021). Na temelju toga, sumiranjem ciljeva možemo zaključiti da nastava Govorništva u školama koje su sudjelovale u istraživanju teži usavršavanju govorničkih i komunikacijskih vještina, s naglaskom na argumentiranje, prezentiranje i slušanje te primjenu stečenih vještina u društvu. Da bi to bilo izvedivo, nastava Govorništva omogućava stvaranje sigurnoga prostora i poticajne klime za izražavanje vlastitoga mišljenja ili održavanje javnoga nastupa.

Rezultati istraživanja nastave Govorništva u Sloveniji pokazali su da je glavni cilj predmeta Govorništvo u slovenskome osnovnoškolskom sustavu priprema i izvođenje govora utemeljena na klasičnome konceptu govornikovih zadataka s osnovama teorije argumentacije i neverbalne komunikacije (Žmavc, 2021). Uspoređujući to s ranije prikazanim, odnosno sumiranim ciljevima, primjećujem da se u slovenskome sustavu obrazovanja veća važnost pridaje samomu govoru, dok nastavnici uključeni u ovo istraživanje, osim toga, važnim segmentom nastave Govorništva smatraju i iznošenje mišljenja i diskusiju o aktualnim temama.

¹¹ Dakako, treba uzeti u obzir pretpostavku da su nastavnici dominantnije usmjereni na onaj cilj koji su konkretno naveli.

8.2.2. *Važnost poučavanja Govorništva*

Važnost poučavanja Govorništva pokušala se ispitati pitanjima o prednostima nastave Govorništva, odnosno o specifičnim znanjima i vještinama za koje nastavnici smatraju da se razvijaju poučavanjem Govorništva. Najprije izdvajam jedan odgovor za koji procjenjujem da koncizno prikazuje prednost Govorništva, odnosno ono što ga diferencira od drugih predmeta:

Govorništvo uči metodi mišljenja, ne samo govorenja nego i mišljenja, ali ne servira gotove sadržaje u to mišljenje. Na retorici ne učimo što misliti, nego kako misliti, kako da tu misao oblikujemo, obranimo, prepoznamo da je (ne)valjana, odreknemo je se ili ju nadogradimo – na retorici se uči kako, a ne što. Svi predmeti imaju sadržaje koji se moraju usvojiti, pa čak i Građanski odgoj i obrazovanje koji je već na neki način ideologiziran jer ima sadržaje koji su prihvatljivi i koji nisu, koji su pozitivni i koji su negativni, a u retorici toga nema. Izdvajam Građanski odgoj i obrazovanje jer se godinama radi i govori o njemu, a o Retorici se ne govori jer se za nju ne bori, ona nema takvu podršku, a toliko je potrebna.

Takvo se razmišljanje podudara sa shvaćanjem retorike jednoga sofista. Naime, Gorgija je isticao neutralnost retorike: za njega je ona bila sredstvo, a ne cilj (Kišiček, 2019).

Govoreći o prednostima Govorništva, nastavnici posebice izdvajaju primjenjivost stečenih vještina u svakodnevici i široj društvenoj zajednici, odnosno bilo u kojemu području rada, učenja, znanosti i života, stoga ću se posebno osvrnuti na to. Kišiček i Stanković (2014) govore da je retorika prisutna u svakodnevnome životu suvremenoga pojedinca jer ona uči izreći stavove, pravilno ih argumentirati, održati govor, prezentaciju i izvršiti pregovore. Pojedinca uči slušati i kritički promišljati o izrečenome, kritički pristupiti medijskim informacijama i drugo, a takvo kritičko pristupanje rezultira donošenjem promišljenih odluka u svakodnevnome životu. Primjerice, poznavanjem argumentacije pojedinac lakše kritički analizira govor političara, a samim time procjenjuje njegov rad te prema tome zaključuje je li on dobar predstavnik naroda jer su vješti govornici ponekad sposobni manipulacijom navesti na krivi zaključak (Kišiček i Stanković, 2014).

Osim toga, jedan nastavnik na sljedeći način objašnjava povezivanje nastave Govorništva sa životom i svakodnevicom:

Danas se svi negdje prezentiraju, za njih je trenutno možda bitnija prezentacija na društvenim mrežama, ali i to je prezentacija... S obzirom na današnju digitalizaciju i društvene mreže koje su njima trenutno važnija tema od, na primjer, posla... pitam ih za neke sadržaje s TikTok-a; zašto im je taj video dobar, što je taj govornik pokazao, kako se predstavio i slično. Pokušavam povezati to što oni žive danas, da im govorništvo u svemu tome treba, da se sad pripremaju i za ono što ih čeka u budućnosti jer će cijeli život morati govoriti.

Kada je riječ o znanjima i vještinama koje će koristiti u budućnosti, dva nastavnika naglašavaju da pokušavaju kod učenika što više osvijestiti važnost govorništva za njihov budući posao. Kišiček i Stanković (2014) navode da su govorničke vještine potrebne u gotovo svim zanimanjima, a retorika pomaže u tome tako što, primjerice, daje savjete za uspješno vođenje sastanaka, prezentiranje sadržaja, pregovaranje i drugo. Španjol Marković (2008) ističe da su prezentacije u određenim poslovima zastupljene svakoga dana, a vješti su govornici svjesni utjecaja govora na druge te znaju kako ih motivirati i uvjeriti.

Nastavno na primjenjivost stečenih vještina, odnosno povezanost Govorništva sa svakodnevicom, nastavnici kao prednost nastave Govorništva izdvajaju bavljenje aktualnim događajima o kojima učenici mogu raspravljati i tako razvijati svoje stavove. Takve diskusije koje potiču razvoj argumenata i iznošenje stavova stvaraju temelj za razvoj učenika kao aktivnoga građanina društva u kojemu djeluje (Holmes-Henderson i sur., 2022). Tako je jedan nastavnik istaknuo sljedeće:

Poučavati govorništvo znači, između ostaloga, poučavati i za aktivno građanstvo.

Bavljenje aktualnim zbivanjima ostvaruje se analizama političkih govora, kampanja, medijskih poruka te raznim diskusijama, često potaknutima aktualnim temama. Jedan nastavnik navodi sljedeće konkretne teme: duel Milanović – Plenković, korisnost i nužnost državne mature, muško-ženski odnosi, legaliziranje lakih droga i drugo. Sadržaj

se sa svakodnevicom i aktualnostima uglavnom povezuje kroz diskusiju, ali to nije pravilo. Mogu se analizirati i politički govori, gdje učenici ne iznose svoje mišljenje nego analiziraju argumente. Ilustrativni primjer slijedi u nastavku:

Nekad dobiju zadatke da sami moraju nešto pogledati. Na primjer, sa starijim razredima radim lažne argumente, zamolim dva učenika koji će malo pogledati govor političara (Otvoreno, YouTube..) te moraju analizirati je li argument bio iskren, povezat s neverbalnom komunikacijom...

Nadalje, jedan nastavnik navodi da je prednost nastave Govorništva vidljiv napredak jer se radi na vještinama koje se mogu razvijati i usavršavati. Nastavnikovu konstataciju potvrđuju i studenti. Naime, Pipić (2015) je ispitala stavove studenata o mogućnostima razvoja i usavršavanja vještine govorenja. Rezultati pokazuju da se 21,6 % ispitanika slaže, odnosno 66,7 % ispitanika u potpunosti se slaže s tvrdnjom da se vještine govorenja mogu razvijati i usavršavati, a nitko nije izrazio potpuno neslaganje s tom tvrdnjom.

Osim navedenoga, nastavnici izdvajaju još neke važne prednosti nastave Govorništva koje se odnose na osobni razvoj pojedinca, a uključuju razvoj samopouzdanja, samokritičnosti i empatičnosti prema čovjeku, sugovorniku i slušatelju te, u konačnici, prema samome sebi. Nastava Govorništva uči pojedinca da ne mora u svakoj komunikaciji biti u pravu.

Iako su pojedina znanja i vještine koji se stječu na nastavi Govorništva ranije spomenuti u okviru prikazanih prednosti, u nastavku slijedi sveobuhvatan popis specifičnih znanja i vještina za koje nastavnici smatraju da se razvijaju nastavom Govorništva:

- govorničke vještine,
- govorne vještine,
- prezentacijske vještine,
- vještine slušanja,
- vještine argumentiranja,
- iznošenje mišljenja,
- uvažavanje drugačijih mišljenja,
- uvažavanje odnosa govornika i slušatelja,

- sastavljanje i izricanje (prigodnih) govora,
- uspješnije savladavanje treme,
- razvoj kritičkoga mišljenja,
- analiza medija,
- analiza govornih poruka,
- prepoznavanje središnje misli,
- vještina lijepoga držanja tijela.

8.3. *Nastavni proces*

Nastavni je proces dinamičan i nepredvidljiv, nastavnik je fleksibilan, a učenici su aktivni sudionici toga procesa. Na postavljeno pitanje da opišu jedan nastavni sat Govorništva nastavnici su ponudili različite odgovore, no mogu se prepoznati određene zajedničke značajke tijekom nastavnoga procesa na Govorništvu. Početak sata uglavnom služi za motivacijski, odnosno slobodni razgovor. U tome se dijelu učenike uvodi u temu, uključuje ih se, ispituje se njihova upoznatost s temom, ali se i razgovora o aktualnim događajima. Središnji je dio sata obilježen grupnim radom i zajedničkom diskusijom; traže se mišljenja učenika. Sat većinom zaključuju učenici, vlastitim izlaganjem ili osvrtom. Jedan odgovor sjajno opisuje nastavu Govorništva: *svaki je sat Govorništva drugačiji i nepredvidljiv*.

Nastavnici ističu grupni rad kao česti oblik rada, navode da učenici tako uče jedni od drugih, zajedno rješavaju zadatke i dolaze do cilja. Stoga izdvajam suradničko učenje kao važan segment nastave Govorništva¹², a njegove su prednosti mnogobrojne. Naime, suradničkim se učenjem potiče razvoj kritičkoga, kreativnoga i logičkog mišljenja i zaključivanja te se postiže dubinsko razumijevanje gradiva. Razvija se sposobnost promatranja situacije iz tuđe perspektive, razvijaju se pozitivniji i tolerantniji odnosi među vršnjacima te, u konačnici, pozitivniji odnos prema samome sebi (Meredith i sur., 1998; prema Kadum-Bošnjak, 2012). Suradnička nastava podrazumijeva aktivnu ulogu

¹² U potpoglavlju o nastavnim metodama bit će navedene, odnosno opisane određene metode koje se smatraju tehnikama suradničkoga učenja kao što su, primjerice, igra uloga, oluja ideja i metoda INSERT (Pecko, 2019), a koje se aktivno koriste u nastavi Govorništva te će biti jasnija konstatacija da je suradničko učenje važan segment nastave Govorništva.

učenika i učitelja, kao i njihovu interakciju (Kadum-Bošnjak, 2012). Osim toga, suradnička nastava uključuje međusobnu interakciju učenika, što je važan aspekt jer je riječ o nastavi Govorništva. Korištenjem različitih obrazaca interakcije u nastavi postižu se tri vrste kompetencije: participativna, interakcijska i akademska. Participativna kompetencija odnosi se na sposobnost aktivnoga uključivanja u komunikacijske situacije, interakcijska kompetencija podrazumijeva prikladne interakcije s drugim učenicima radi razmjene informacija i znanja, dok se posljednja, akademska kompetencija odnosi na sposobnost stjecanja novih informacija i njihovo korištenje (Dragomir i Niculescu, 2022).

8.3.1. Nastavni sadržaj

Ovo potpoglavlje odgovara na drugo istraživačko pitanje: *koje sadržaje nastavnici dominantno obrađuju na predmetu Govorništvo*. Odgovori nastavnika su različiti, a pretpostavlja se da je tako jer je i organizacija predmeta različita¹³. U skladu s time, različitost odgovora primarno potječe iz razlike u dubini obrade pojedinih sadržaja, iz čega posljedično proizlaze dodatne teme poučavanja¹⁴. Nadalje, valja spomenuti da, unatoč razlikama u inicijalnome obrazovanju nastavnika uključenih u istraživanje, nije uočen nijedan sadržaj koji bitnije odstupa od ostalih¹⁵. Konačno, dominantni sadržaji poučavanja Govorništva u istraživanim školama su:

- kompozicija i izvođenje govora
- argumentacija
- povijest govorništva

¹³ V. ranije prikazanu Tablicu 2.

¹⁴ Uzmimo za primjer područje argumentacije i usporedimo dvije škole. U školi u kojoj se Govorništvo poučava samo u prvome razredu područje argumentacije ne može se jednako detaljno obraditi kao u školi u kojoj se Govorništvo poučava tijekom svih četiriju razreda te se argumentacija dominantno obrađuje tijekom jedne cijele školske godine. U potonjoj se školi područje argumentacije obrađuje dulje, a samim time i kroz više tematskih cjelina. Upravo to objašnjava različitost odgovora.

¹⁵ Već je ranije spomenuto da je riječ o različitim profilima stručnjaka jer su studiji koje su nastavnici završili različiti, pri čemu većina nije završila studij fonetike, smjer Govorništvo. Naravno, nastavnici se oslanjaju i na svoje inicijalno obrazovanje, ali tako da se ono uklapa u nastavu Govorništva. Primjer toga pronalazim u sljedećemu odgovoru: *lingvističke teme; konverzacijske maksime i implikature (procjenjivanje da govornik ne govori neistinu, ne nedostaje dokaza, koje sve implikacije može imati jedna izjava itd.)*. Sadržaj je izvorno lingvistički, međutim, jasno je da je on karakterističan u poučavanju Govorništva prilikom analize govora.

- vježbe za glas i izgovor
- govorne vrednote
- neverbalna komunikacija
- govorne vrste s naglaskom na prigodne govore
- tehnike slušanja
- retorika i politika
- poslovna retorika

Promotrimo li detaljnije navedene sadržaje, možemo primijetiti njihovu međusobnu povezanost, odnosno međuovisnost, a svaki nastavnik ima slobodu pri odabiru sadržaja koje želi međusobno povezati, koliko vremena želi posvetiti kojemu sadržaju te kako sadržaj želi obraditi.¹⁶ Sve to ovisi o vremenu kojim nastavnik raspolaže, o tome koliko koji sadržaj smatra važnim, ali i o kurikulu škole¹⁷.

Nakraju izdvajam jedan odgovor kao primjer dobre prakse kada je riječ o obradi sadržaja, odnosno pristupu poučavanju, te time zaključujem ovo poglavlje:

Povijesni pregled radim sa starijima jer se radi tako da se prepozna uloga retorike u određenom povijesnom razdoblju ili, na primjer, zašto Augustin proglašava retoriku manipulacijom, pa onda kako ju Platon doživljava, kako Aristotel, Ciceron... Kako se mijenja odnos prema retorici te kakva je danas. Puno se problematizira. Vrlo malo sadržaja dajem konkretno, moja nastava je uglavnom problemska. Svaki sat učenici dobiju uručke, ali vrlo malo sadržaja.

8.3.2. Izvori nastavnih sadržaja

Kada je riječ o izvorima nastavnih sadržaja, odnosno izvorima za kreiranje nastave, odgovori su također različiti. Neki nastavnici uporište pronalaze u radu poznatoga hrvatskog retoričara Ive Škarića te njegove govorničke škole, koja, nažalost, više nije

¹⁶ Primjerice, jedan je nastavnik izjavio da povezuje povijest govorništva s današnjicom i uspoređuje antičke govornike sa suvremenima, što znači da povezuje sadržaj povijesti govorništva i slušanje i analizu govora. Pritom se isto može povezati, primjerice, s područjem argumentacije ili retorike i politike i slično.

¹⁷ Npr. u školi u kojoj se kao izborni, odnosno fakultativni predmet nudi Debatni klub, debata se ne obrađuje detaljno ili je se uopće ne dotiče na satu Govorništva. Isto vrijedi i za analizu medijskih tekstova i slično.

aktivna, a posebice se ističu njegove knjige *Temeljci suvremenoga govorništva* i *U potrazi za izgubljenim govorom*. Nastavnicima su uporište i najvažniji antički govornici: Ciceron, Kvintilijan i Aristotel te njihova najpoznatija djela *O govorniku*, *Obrazovanje govornika* i *Retorika*. Nadalje, spominju se i drugi izvori literature:

1. G. Kišiček: *Homo politicus: politička retorika u teoriji i praksi*;
2. G. Kišiček i D. Stanković: *Retorika i društvo*;
3. M. Španjol Marković: *Moć uvjeravanja*;
4. J. Šego: *Kako postati uspješan govornik*;
5. S. E. Lucas: *Umijeće javnog govora*.

Osim navedene literature, čest su izvor nastavnih materijala razne emisije, uglavnom one usmjerene na društveno-politički život i aktualne teme, kao i razni portali, reklamni sadržaji, društvene mreže te videozapisi s *YouTube*-a.

8.3.3. Nastavne metode

Treće istraživačko pitanje na koje je trebalo odgovoriti glasi *Koje nastavne metode nastavnici dominantno koriste na predmetu Govorništvo?* Metoda koju nastavnici Govorništva dominantno koriste metoda je razgovora koja se najčešće odnosi na slobodni razgovor, heuristički razgovor, diskusiju i debatu. Također, neizostavna je analiza govorne izvedbe. Prednosti i važnost slušanja i analize govora ističe Gračanin (1968) koji naglašava da slušanje tuđih govora nudi mogućnost učenja po primjeru, a osim što postoje primjeri govora na koje se trebamo ugledati, postoje i lošiji primjeri koji su također potrebni da bismo primijetili što valja izbjegavati. Općenito, proučavanjem govora čovjek stječe tzv. „habitus”, tj. teorijsko-praktični temelj za rasuđivanje vrijednosti govora, što je bitno za svakoga govornika. Gračanin upozorava na to da će u protivnome govornik biti samo diletant.

Na ovome bih mjestu izdvojila primjer proučavanja govora koji je dao jedan ispitanik nastavnik. On, naime, povezuje povijest govorništva s današnjicom te uspoređuje antičke govornike sa suvremenima. Osim primjera dobrih govornika, odnosno njihovih govora¹⁸, nastavnik prikazuje i one loše.¹⁹

Nadalje, zastupljena je i metoda rada na tekstu koja nerijetko uključuje prepoznavanje središnje misli. Također, rad na tekstu često je povezan s analizom medijskih tekstova. Kišiček i Stanković (2014) skreću pažnju na to da u današnjemu vremenu pojedinac mora biti retorički i medijski obrazovan da bi mogao razlučiti istinite vijesti od lažnih. Mediji se koriste retorikom da bi bili što uspješniji u prenošenju informacija publici, međutim, njihova retorika nije uvijek dobra retorika, ona nekada može biti i manipulativna. Mediji su svjesni svoje moći i utjecaja na kreiranje javnoga mišljenja, a analizom medijskih tekstova učenici vježbaju kritički pristupiti informacijama koje svakodnevno dobivaju putem medija te upravo u tome leži važnost te nastavne metode.

Nastavnikovo neposredno usmeno izlaganje vrlo je malo zastupljeno, a učenici su aktivniji od nastavnika. Zabilježene su još neke metode koje se ne pojavljuju kod svih nastavnika: oluja ideja, tehnika INSERT, činkvina, metoda govornoga lanca, metoda šest šešira, igra uloga, tablica *Znamo, nismo sigurni, naučili smo*. Budući da uočavam potencijal određenih metoda karakterističnih za poučavanje Govorništva, a spomenuli su ih samo neki od nastavnika, ukratko ću ih prikazati.

Metoda koja je posebice primjenjiva u nastavi Govorništva metoda je govornoga lanca. Počinje „otvorenim pitanjem ili nastavnikovim poticajem. Nakon toga učenici se prozivaju tako da nastaje lanac priloga koje nastavnik ne prekida. Nastavnik sluša, bilježi...” (Mattes, 2007, 34). Primjer primjene te metode u nastavi Govorništva daje jedan nastavnik:

Na primjer, radimo argumente i krećemo s problemom nekog argumenta; zašto tako teško padaju vrste tvrdnji. S obzirom na broj učenika, vi stignete za cijeli školski sat čuti razloge. Onda slijedi drugi krug govornog lanca gdje rješavamo taj njihov

¹⁸ Primjerice, govor koji sadrži valjane argumente, govornik koji vlada svojim tijelom, koji se obraća publici s poštovanjem.

¹⁹ Primjerice, govor u kojemu je izostavljeno početno pozdravljanje, koji je obilježen agresivnim i bijesnim ispadima i slično.

problem; učenik predlaže učeniku. Tu kao nastavnik pokušavam korigirat jer oni znaju biti jako grubo jedni prema drugima (ispituju, na primjer, kako ti to ne razumiješ i tako).

Još je jedna metoda pogodna za razvoj rasprave – metoda šest šešira. Ona potiče suradnju i povećava produktivnost, kreativnost i inovativnost. Postoji glavna tema ili problem o kojemu učenici raspravljaju sa šest različitih motrišta; iznose mišljenje, postavljaju pitanja i slično (Bognar, 2004). Manktelow (2004, 74–76; prema Bognar, 2004, 275) navodi četiri koraka prilikom korištenja te metode:

1. Odaberite problem.
2. Odaberite jedan šešir²⁰, npr. bijeli, i recite sve što znate o tome problemu. Zatim izaberite drugi šešir, npr. crveni, i recite koji vam se osjećaji ili intuitivne misli pojavljuju s obzirom na postavljeni problem.
3. Nastavite s izmjenom šešira sve dok ne iskoristite sve šešire.
4. Redoslijed šešira može biti proizvoljan, a može ga zadati voditelj ili ga mogu dogovoriti sami sudionici.

Oluja ideja korisna je metoda koja je, osim za razvoj kreativnoga mišljenja, pogodna i za razvoj komunikacijske kompetencije i suradnje. Glavni je cilj stvaranje ideja u grupi, bez mnogo prosuđivanja. Naime, polazišna je točka postavljanje jasnoga i razumljivog problema, a preduvjet je za njezino provođenje veći broj ljudi. Nadalje, jedna osoba mora zapisivati sve ideje koje sudionici iznesu, a jedna osoba ima ulogu tzv. facilitatora. Potonja osoba mora spriječiti prosuđivanje, nadgledati da se svaka ideja prihvati i zabilježi, poticati nadogradnju tuđih ideja te ohrabriti čudne i neobične ideje (Manktelow, 14–15 i Srića, 39–43; prema Bognar, 2004).

Već smo govorili o zastupljenosti radu na tekstu, a objašnjenjem sljedeće, ujedno i posljednje metode, taj ćemo dio proširiti. Naime, cilj je metode INSERT²¹ održavanje

²⁰ Šest šešira predstavlja šest uloga, odnosno motrišta iz kojih se pristupa temi:

- bijeli šešir zanimaju informacije koje imamo ili koje nam nedostaju;
- crveni je šešir povezan s intuicijom i osjećajima. On vam dozvoljava da ih iskažete;
- crni šešir upozorava na rizik i na moguće nedostatke naših odluka;
- žuti šešir nastoji pronaći sve ono što je pozitivno u rješenjima koje predlažemo;
- zeleni je šešir kreativni šešir, a namijenjen je planiranju i stvaranju novih ideja;
- plavi je šešir namijenjen razmatranju samoga procesa mišljenja. Služi za utvrđivanje problema, planiranje rasprave i razmatranje učinjenoga na kraju aktivnosti.

pažnje učenika tijekom čitanja teksta pomoću korištenja oznaka. Učenik stavlja oznake prema vlastitome nahođenju, odnosno one su odraz učenikova odnosa prema informaciji. Koriste se četiri oznake: kvačicom učenik označava poznatu informaciju, plusom označava novu informaciju, minus se koristi kada informacija proturječi onomu što je učenik znao, a upitnikom učenik bilježi čuđenje (Steele i sur., 2001).

8.3.4. Vrednovanje u nastavi Govorništva

Nakon prikaza nastavnih sadržaja i metoda valja reći nešto više i o vrednovanju. Barbir (2014) je detaljnije istražila vrednovanje učenika na nastavi Govorništva u hrvatskim školama, ispitavši četiri nastavnika Govorništva o njihovom načinu vrednovanja. Rezultati upućuju na to da se sadržaji u nastavi Govorništva ne vrednuju jednako te da davanje povratne informacije za sadržaje nije ujednačeno. Primjerice, pokazalo se da je kompozicija govora sadržaj koji se najviše prati, odnosno za njega učenici dobivaju najviše povratnih informacija. S druge je strane povijest govorništva najmanje praćeni sadržaj, odnosno za njega učenici najrjeđe dobivaju povratne informacije. Nastavnici koji su sudjelovali u tome istraživanju složili su se da su pri vrednovanju učenika važne i brojčana i opisna ocjena. Za poboljšanje vrednovanja nastavnici predlažu razradu službenoga kurikula s definiranim ishodima učenja, kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja, pomoć Odsjeka za fonetiku s prijedlozima i savjetima, samo opisno vrednovanje, odnosno češće i detaljnije davanje povratne informacije i drugo. S obzirom na te rezultate, pretpostavila sam da je područje vrednovanja izazov te je u protokolu intervjua uvršteno u tu kategoriju, odnosno pitanja su bila usmjerena prema izazovu. Međutim, dobiveni rezultati ne upućuju na to da ispitanim nastavnicima vrednovanje predstavlja izazov, stoga rezultate ne prikazujem kako je inicijalno bilo zamišljeno, u kategoriji izazova, nego u (pod)kategoriji nastavnoga procesa.

Nastavnicima je najprije postavljeno pitanje kako vrednuju učenike. Neki se elementi vrednovanja pojavljuju kod svih nastavnika: primjena znanja i angažman na satu. Primjena znanja provjerava se različitim zadacima koje nastavnici sami određuju prema

²¹ Pokratak od *Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking*, što bi značilo 'interaktivni sustav obilježavanja za djelotvorno čitanje i razmišljanje'.

obrađenim sadržajima, ali i prema vlastitim kriterijima. Neizostavan segment primjene znanja koji se pojavljuje kod svih nastavnika odnosi se na govornu izvedbu. Klasičnih pisanih provjera nema. Samo jedan nastavnik vrednuje usvojenost sadržaja usmenim ispitivanjem, dok svi drugi usvojenost sadržaja vrednuju isključivo zadacima, odnosno primjenom znanja. Izdvaja se još jedan element vrednovanja koji je zastupljen samo kod jednoga nastavnika, a to je osvrt. Učenici ga pišu nakon svakoga sata. U nekoliko rečenica odgovaraju na pitanja o tome što su naučili taj sat i kako su se osjećali. Nastavnik osvrt smatra alatom koji pomaže i učeniku za praćenje napretka, ali i njemu za vrednovanje, odnosno za praćenje napretka pojedinca i grupe. U skladu s time naglašava da ima individualizirani kriterij za svakoga učenika, da ne postoji apsolutna vrijednost koja se mora postići te da isključivo prati napredak učenika. Istraživanje autorice Kaldahl (2022) pokazuje da su učitelji koji koriste formativno vrednovanje usmjereni na budućnost te procjenjuju cjelovit napredak učenika. Takva vrsta vrednovanja pruža priliku svakomu učeniku da se osjeća primijećeno, a ujedno potiče razvoj u sigurnome okruženju individualnim tempom te pritom učitelji nastoje osigurati atmosferu pogodnu za razvoj govorničtva, kao i za motivaciju i osobni razvoj svakoga učenika. Sudionici spomenutoga istraživanja smatraju da formativnim vrednovanjem pristupaju holističkomu razvoju učenika, preciznije, njihovu osobnomu, društvenomu i intelektualnom razvoju.

Nakon općenitoga pitanja o načinima vrednovanja uslijedilo je konkretnije pitanje o izazovu u vrednovanju, a odgovori na njega su se, kako je već ranije navedeno, pokazali suprotni očekivanju. Naime, nastavnicima je postavljeno pitanje *Susrećete li se s izazovima, primjerice s introvertiranim učenicima, zbog osjećaja procjenjivanja osobnosti učenika?* Nastavnici navode da se ne susreću s izazovima u vrednovanju ni kada su u pitanju introvertirani učenici i nemaju osjećaj procjenjivanja osobnosti, ali jedan nastavnik naglašava da postoje učenici koji zahtijevaju drugačiji pristup.

Nemam izazov s introvertiranim učenicima, ali postoje učenici s kojima imam individualiziran pristup zbog liječničkih preporuka da se ne izlažu takvim situacijama (na primjer, zbog anksioznosti). Tada to odradimo pismeno ili u kabinetu u prisustvu još jednog profesora.

Za razliku od tih rezultata, za norveške je učitelje rad s govornošću učenika usko povezan s razvojem osobnosti, samopouzdanja, dobrobiti i mentalnoga zdravlja učenika. Stoga navode da su se susreli s izazovima s introvertiranim učenicima, kao i s anksioznošću učenika u situacijama vrednovanja govora zbog osjećaja procjenjivanja osobnosti učenika (Kaldahl, 2022).²²

8.3.5. *Samoprocjena karakteristika nastavnika Govorništva*

Cjelinu o nastavnome procesu zaokružiti ćemo opisom onih koji taj proces planiraju i izvode. Iako se na temelju odgovora moglo zaključiti o karakteristikama nastavnika Govorništva, ipak im je to pitanje i konkretno postavljeno. U nastavku su navedene sve karakteristike koje su nastavnici naveli:

- komunikativnost,
- fleksibilnost,
- prilagodljivost,
- entuzijastičnost,
- kreativnost,
- otvorenost,
- strpljivost,
- povjerenje.

S obzirom na intenzivno iznošenje mišljenja i mnogo rada u grupi, dva nastavnika izdvajaju važnost pravovremenoga i pravilnog reagiranja u smislu sprječavanja neželjenih situacija.

Vjerodostojan opis osobina nastavnika najlakše je dobiti kroz njihove riječi, stoga izdvajam tri primjera.

Nastava nikako nije formalna, jako sam fleksibilna i prilagodljiva trenutku, situaciji, aktualnostima, grupi. Imam zacrtan cilj, ali ne i put kojim ćemo doći do tog cilja, on ovisi o učenicima. Po meni bi tako nastavni proces trebao izgledat, da ga

²² Napominjem da je istraživanje provedeno u norveškome kontekstu u kojemu se prema kurikulumu govorništvo poučava i vrednuje kroz sve predmete, primjerice, kroz analizu teksta, igru uloga, diskusije, prezentiranja i drugo, a ispitani su predmetni nastavnici različitih disciplina.

učenici i profesori stvaraju zajedno, a za to je potrebno beskrajno povjerenje i silna fleksibilnost.

Puno tražim učenikovo mišljenje i povratne informacije te nastavu prilagođavam svakom novom razredu, novom naraštaju. Učenici su jako aktivni, dajem im da vode proces, a ja se puno pripremam za nastavu. Kompletno prolazim pripremu koju imam i procjenjujem može li se ona tako izvesti s ovom grupom učenika.

Ono što ne znam uvijek kažem pa se pripremam za sljedeći put... Učim od njih koliko oni uče od mene, pokušavam bit na raspolaganju, trudim se stvorit sigurno ozračje u razredu da se mogu slobodno izrazit, iznijet svoje mišljenje, izvest javni nastup i drugo. Sprječavam sve neželjene situacije, kod mene nema problema s diskriminacijom, disciplinom... Manje sam zahtijevan nego na drugim predmetima koji nisu fakultativni.

8.4. Izazovi

Četvrto istraživačko pitanje bilo je usmjereno na različite izazove s kojima se nastavnici Govorništva susreću. Dva nastavnika navode da im je izazovno održavanje nastave tijekom 8. i 9. sata jer su učenici tada već umorni. Slovenski nastavnici Govorništva također navode problem s organizacijom nastave jer se ona održava uglavnom tijekom posljednjega sata u tjednu kada su učenici već umorni i manje motivirani za rad, a rješenje toga problema pronašli su u održavanju blok-nastave svaka dva tjedna četvrtkom (Žmavc, 2021).

Dva nastavnika ističu da im je jedan od izazova manjak vremena jer svaki nastavni sat zahtijeva mnogo pripreme i dodatne edukacije.

Još je jedan izazov nepovezanost s drugim stručnjacima: za savjetovanje o literaturi, za usmjeravanje ili usporedbu rada. Izazov je općenito i to što je riječ o neistraženome području i manjku literature, posebice na hrvatskome jeziku. Jedan nastavnik izdvaja da je početnik i da mu je izazov što nema okvir prema kojemu bi organizirao nastavu.

Osim toga, nastavnicima koji nisu diplomirali fonetiku, smjer Govorništvo potrebna je dodatna edukacija za određeni sadržaj.

Konkretnije, dva su nastavna sadržaja/područja koja nastavnicima predstavljaju izazov, a to su argumentacija te vježbe za glas i izgovor. Naime, nastavnici koji nisu diplomirali fonetiku imaju poteškoća s izvođenjem vježbi za glas i izgovor. Dva nastavnika navode da im u tome pomažu studenti na stručnoj praksi. Drugo nastavno područje koje se spominje jest argumentacija zbog opsežnosti i kompleksnosti gradiva. Slovenski nastavnici Govorništva također izdvajaju argumentaciju kao najizazovnije područje poučavanja, a razlog koji navode je nedostatak odgovarajućih didaktičkih smjernica za poučavanje (Žmavc, 2021).

Poteškoća koja se pojavljuje kod vježbi za glas i izgovor lakše je rješiva jer je isključivo riječ o nedovoljnoj educiranosti nastavnika. Međutim, problematičnije je područje argumentacije jer je zbog kompleksnosti sadržaja kod učenika prisutna poteškoća s usvajanjem, a također je, zbog opsežnosti, potrebna i dosljednost u učenju. Nastavnicima su potrebni dodatni alati i pomoć u pristupu s ciljem lakšega usvajanja gradiva.

Poteškoće s argumentacijom dobro opisuje sljedeći odgovor:

Argumentacija mi je najteže područje zato što nju ili naučite ili ne naučite, to je logički pristup govoru. Mora se raditi postupno i najteže je zato što ako učenik ne usvoji početno znanje argumentacije (od opće strukture argumenta, vrste tvrdnji...), onda će teško moći dobro argumentirati, odnosno ne može primjenjivati te argumente u vježbama. Najteže jer učenici teže shvaćaju to gradivo, a mora se kontinuirano učiti. Logički dio im je jako tanak.

Slovenski su nastavnici kao jedan od najvećih izazova nastave Govorništva izdvojili predmetni kurikulum zbog njegove kompleksnosti. Naime, nastavnici su u tome istraživanju naveli da izostavljaju određene ciljeve ili teme te ih prilagođavaju i pojednostavnjuju da bi bili lakši za poučavanje (Žmavc, 2021). Stoga je sljedeće pitanje inspirirano upravo tim nalazima, a željelo se ispitati mišljenje nastavnika o nepostojanju predmetnoga kurikula te otkriti postoje li izazovi s kojima se zbog toga susreću.

Nastavnicima je postavljeno sljedeće pitanje: *S obzirom na to da ne postoji službeni predmetni kurikulum, što su za Vas prednosti, a što nedostaci toga?* Mišljenja su ujednačena. Naime, nastavnici pronalaze i prednosti i nedostatke, ali u konačnici nepostojanje službenoga predmetnoga kurikula smatraju prednošću. Slažu se da je prednost to što imaju slobodu, a ta im sloboda omogućava maksimalno korištenje i izražavanje kreativnosti. Nadalje, iz slobode proizlazi i fleksibilnost koja omogućava prilagođavanje programa potrebama i interesima učenika, aktualnostima u društvu i slično. S druge strane, navode da bi bilo dobro imati opće smjernice za sastavljanje kurikula, odnosno okvir po kojemu bi radili jer trenutni način rada iziskuje mnogo vremena. Jedan nastavnik naglašava da je dobro imati okvir zato što neka pravila moraju postojati, a taj bi okvir omogućio da nastava Govorništva bude sličnija, odnosno ujednačenija. Ako bi se krenulo u razradu spomenutoga okvira, važno je paziti da on ne stvara dodatni izazov nastavnicima.

Osim organizacijskih izazova, zabilježeni su i oni povezani s edukacijom i podrškom nastavnika. Jedan se izazov izdvaja:

Najveći izazov mi je danas mladoj osobi s 15 godina osvijestiti bitnost učenja komunikacijskih vještina. Njima je sve nebitno. Ipak je to fakultativni predmet i oni ga ne moraju pohađati sve četiri godine... Vama je stalo da oni ostanu da uče komunikacijske vještine i vi morate osvijestiti bitnost toga.

Glavni je problem što se o Govorništvu slabo govori. Potrebno je raditi na razvoju nastave Govorništva u sustavu odgoja i obrazovanja, ali i općenito u društvu. Postavlja se pitanje kako popularizirati Govorništvo u našem društvu te, posljedično tomu, i u odgojno-obrazovnome sustavu.

8.5. Preporuke za unapređenje

Posljednji dio protokola intervjua bio je konkretnije usmjeren na preporuke za unapređenje, čime se nastojalo odgovoriti na posljednje istraživačko pitanje, premda je

već do ovoga dijela rada prikazano mnoštvo preporuka, tj. primjera dobre prakse i smjernica za rad – primjerice, prikazivanje Govorništva kao posebnosti škole jer ono utječe na upis učenika i općenitu popularizaciju predmeta. I poglavlje o nastavnome procesu sadrži mnogo primjera obrade sadržaja i samoga nastavnikova pristupa poučavanju, kao i prijedlog metoda karakterističnih za poučavanje Govorništva. Dalje u tekstu slijede ostale preporuke.

Nastavnike se najprije pitalo smatraju li da bi trebalo kreirati aktivnu mrežu nastavnika Govorništva i kako bi takvo povezivanje pridonijelo napretku Govorništva. Motivacija za to pitanje proizašla je iz slovenskoga istraživanja, a slovenski nastavnici Govorništva nepovezanost nastavnika, odnosno nepostojanje aktivne mreže nastavnika Govorništva smatraju problemom (Žmavc, 2021).

Jedan ispitanik smatra da kreiranje aktivne mreže nastavnika nije nužno, ali slaže se da bi ono pridonijelo napretku Govorništva. Ostali odgovori idu u prilog kreiranju mreže, a smatraju da bi povezivanje pridonijelo tako što bi stariji nastavnici dijelili svoja iskustva, a mlađi novitete. Jedan ispitanik daje ideju za portal na kojemu bi se razmjenjivala iskustva, davali savjeti, dijelile ideje, primjeri dobre prakse i slično. Osim povezivanja nastavnika, jedan ispitanik smatra da je potrebno povezati se s i Filozofskim fakultetom radi dodatne edukacije.

Spomenuti portal bio bi mjesto traženja pomoći i podrške. Primjerice, pojedini su nastavnici kazali da im manjkaju znanja i kompetencije za izvođenje vježbi za glas i izgovor pa bi nastavnici koji to znaju mogli pomoći onima koji to ne znaju, a profesori s fakulteta bili bi podrška u razvoju novih pristupa, metoda i drugih potreba. Osim portala, bilo bi korisno ponekad organizirati i susrete uživo na kojima bi sudjelovali profesori s fakulteta, ali i ostali stručnjaci. Nastavnici bi mogli iznijeti izazove s kojima se susreću te dobiti podršku.

Nadalje, odgovarajući na pitanje *Možete li izdvojiti određenu posebnost Vaše nastave Govorništva, primjerice, određenu metodu, aktivnost, pristup ili što drugo što se pokazalo uspješnim te biste to preporučili drugima?*, nastavnici izdvajaju različite posebnosti koje drugim nastavnicima mogu služiti za obogaćivanje nastave. Tablica 4

sadrži popis istaknutih posebnosti nastave Govorništva, a ispod nje navedene su ostale posebnosti koje su nastavnici spomenuli.

Tablica 3 Istaknute posebnosti nastave Govorništva

Retoričke radionice	<i>Jednom godišnje organiziram retoričke radionice izvan škole zato što retoriku imamo 8. i 9. sat navečer pa nam ovo dobro dođe jer tako učenici budu više koncentrirani i usmjereni na to što radimo i puno efikasnije obradimo sadržaj. Na primjer, cjelina Slušanje za koju je predviđeno da se obradi u 10–12 nastavnih sati, odradimo ju taj vikend. Ugodnije je i učenicima, efikasnije je, a i pridonosi grupnoj dinamici.</i> Razne su dobrobiti, a ovo može biti rješenje spomenutoga izazova s održavanjem nastave tijekom 8. i 9. sata.
Osvrt	Već ranije spomenuti osvrt koji učenici moraju napisati nakon svakoga sata, a u kojemu odgovaraju na dva ključna pitanja: <i>što sam naučio na satu i kako sam se osjećao</i>. Osvrt služi učenicima za praćenje vlastitoga razvoja, a nastavniku za praćenje grupe i svakoga pojedinca te dobivanje povratnih informacija.
Projektne zadaci	Projektne zadaci koji učenike potiču na veći angažman, djelovanje u zajednici te suradnju s drugima. Nekada su to manji projekti koji se odrađuju u razredu, primjerice, kreiranje vlastite predizborne kampanje, a nekada su to zahtjevniji projekti. <i>U godini je dobro imati barem jedan projektne zadatak. Mi smo tako jedne godine uspjeli organizirati tribinu, učenici su sve organizirali. Odabrali su temu, goste, poziv, kontaktiranje, odabir voditelja, kontaktiranje medija. Pisali su čak Uredu predsjednice, nije se uspjela odazvat, ali nas je pozvala na drugi događaj k njoj. Održali smo otprilike deset tribina. Tako smo, na primjer, surađivali i s drugom školom, Grafičkom, oni su nam tiskali plakate, a mi smo zvali njih, ali i druge škole, da se priključe tribini.</i>
Nastava na otvorenome	<i>Izvedem ih na drugačije mjesto, možemo reći da izlaze iz zone komfora jer su tu i drugi prolaznici, nisu navikli ovdje održavat sat i slično. To mi bude jako interesantno, posebice ako drže govore.</i>
– Terenska nastava	Posjet Hrvatskomu saboru, Filozofskom fakultetu, medijskoj kući...

Nastavnici navode i neke ostale posebnosti kao moguće smjernice, odnosno preporuke. Primjerice, pristupati svakom učeniku te stavljati poseban naglasak na stvaranje sigurne i opuštene razredne atmosfere. Naglašavaju važnost strasti prema Govorništvu koja otvara put za kreativnost i inovativnost, a što je moguće maksimalno primijeniti u nastavi Govorništva jer je u većini slučajeva u hrvatskim školama riječ o fakultativnome

predmetu. Također, nepostojanje uobičajenih provjera znanja rezultira time da učenici nisu pod stresom, ali su aktivni jer rad na satu utječe na ocjenu. Jedan je nastavnik izjavio sljedeće:

Zadnji sat imamo retorički piknik, to je postala tradicija. Uglavnom, u prirodi završimo nastavu, svatko donese nešto za prigrisak i tako napravimo završni osvrt na cijelu godinu. To je privilegija fakultativnog predmeta, treba biti što slobodniji u provođenju nastave i tako ju maksimalno približiti učeniku i učiniti da se osjeća ugodno, stoga mogu reći i da je to posebnost nastave Govorništva.

Nakraju su nastavnici ispitani o zadovoljstvu i prijedlozima za poboljšanje: *Kao nositelj predmeta, jeste li u konačnici zadovoljni svojim predmetom i postoji li nešto što biste mijenjali – u organizaciji, izvedbi, podršci...? Imate li konkretan prijedlog za poboljšanje?* Nastavnici su u konačnici zadovoljni svojim predmetom, iako napominju da velike napore ulažu u pripremu svakoga sata te prilagođavanje grupi i aktualnim zbivanjima. Naglašavaju da bi jedino mijenjali to da se Govorništvo uvede u škole, odnosno da ga ima više. Jedan nastavnik ističe da bi dodao još jedan sat Govorništva tjedno. Zanimljiv je odgovor izražavanje želje za dvoranom koja osigurava slobodu kretanja te ima posvuda ogledala da bi se učenik mogao vidjeti.

9. Zaključak

Budući da su istraživanja nastave Govorništva u hrvatskome odgojno-obrazovnom sustavu izrazito rijetka, rezultati ovoga istraživanja donose različite nove spoznaje koje ponajprije prikazuju realizaciju nastave Govorništva, a potom stvaraju temelj za daljnje djelovanje. Rezultati istraživanja pokazuju da je u realizaciji nastave Govorništva vidljiva izrazita autonomija nastavnika i škole, što nije neobično jer je u svim školama uključenima u ovo istraživanje Govorništvo fakultativni predmet. Naime, nastava Govorništva razlikuje se u organizacijskim odrednicama, što posljedično utječe i na samo poučavanje i održavanje nastave.

Cilj je ovoga istraživanja bio dobiti uvid u iskustva nastavnika u poučavanju Govorništva te dati smjernice za daljnji razvoj. U nastavku slijede sažeti odgovori na postavljena istraživačka pitanja, čime će ujedno biti pojašnjen i glavni cilj istraživanja.

Dakle, prvo je istraživačko pitanje bilo *kako nastavnici razumiju cilj predmeta Govorništvo*. Cilj predmeta nastavnici različito artikuliraju, ali sumiranjem njihovih odgovora možemo reći da nastava Govorništva u istraživanim školama teži usavršavanju govorničkih i komunikacijskih vještina s naglaskom na argumentiranje, prezentiranje i slušanje te primjenu stečenih vještina u društvu. Da bi to bilo izvedivo, nastava Govorništva nastoji stvoriti siguran prostor i poticajnu klimu za izražavanje vlastitoga mišljenja ili održavanje javnoga nastupa.

Drugo je istraživačko pitanje bilo *koje sadržaje nastavnici dominantno obrađuju na predmetu Govorništvo*. Dominantni sadržaji poučavanja su: kompozicija i izvođenje govora, argumentacija, povijest govorništva, vježbe za glas i izgovor, govorne vrednote, neverbalna komunikacija, govorne vrste s naglaskom na prigodne govore, tehnike slušanja, retorika i politika te poslovna retorika.

Treće je istraživačko pitanje bilo *koje nastavne metode nastavnici dominantno koriste na predmetu Govorništvo*. Dominantne su metoda razgovora, koja najčešće uključuje slobodni razgovor, heuristički razgovor, diskusiju i debatu, zatim metoda rada na tekstu te analiza govorne izvedbe.

Četvrto je istraživačko pitanje bilo *s kojim se izazovima u nastavi Govorništva nastavnici susreću*. Jedan je od izazova održavanje nastave tijekom 8. i 9. sata jer su učenici tada već umorni. Zatim, izazovno je što ne postoji okvir prema kojemu bi se nastava organizirala, a iz toga proizlazi manjak vremena jer svaki nastavni sat zahtijeva mnogo pripreme i dodatne edukacije. Još je jedan izazov nepovezanost s drugim stručnjacima za savjetovanje: o literaturi te za usmjeravanje i usporedbu rada. Osim toga, postoje dva izazovna područja poučavanja, a to su argumentacija i vježbe za glas i izgovor.

Peto je istraživačko pitanje bilo *koje preporuke nastavnici daju za unapređenje nastave Govorništva*. Nastavnici prepoznaju važnost kreiranja aktivne mreže nastavnika s ciljem lakšega povezivanja i međusobne suradnje. U okviru toga jedan nastavnik predlaže portal kao mjesto traženja pomoći i podrške. Ta bi mreža pridonijela suočavanju s ranije navedenim izazovima. Osim međusobnoga povezivanja nastavnika, predlažu i suradnju s profesorima s Odsjeka za fonetiku te s drugim stručnjacima. Konkretno preporuke koje nastavnici predlažu svojim kolegama za unapređenje nastave Govorništva su sljedeće: provođenje projektnih zadataka, nastava na otvorenome, terenska nastava, pristup svakomu učeniku, stvaranje sigurne i opuštene razredne atmosfere i drugo.

U konačnici, možemo zaključiti da nastava Govorništva teži ostvarivanju suvremenih odgojno-obrazovnih ciljeva: učenici su aktivni sudionici nastavnoga procesa, poticajna razredna klima omogućuje iznošenje i razvoj stavova, njeguje se razvoj kritičkoga mišljenja i argumentacije te se razvijaju govorničke vještine koje su važne za osobni razvoj pojedinca i njegovo uspješno participiranje u društvu. Upravo iz toga proizlazi doprinos ovoga rada pedagogiji kao znanosti čiji je jedan od ciljeva unapređenje odgojno-obrazovnoga procesa, a potencijal nastave Govorništva za razvoj i napredak odgojno-obrazovnoga sustava i njegovih aktera jasan je iz svega ranije navedenoga.

Važno je navesti i ograničenja ovoga istraživanja. Ponajprije, u istraživanje je bio uključen mali broj sudionika, što onemogućava generaliziranje rezultata, odnosno dobiven je djelomičan prikaz nastave Govorništva u Hrvatskoj jer nisu ispitani svi nastavnici Govorništva. Dalje, mali broj postojećih istraživanja o nastavi Govorništva u Hrvatskoj, ali i općenito o iskustvima nastavnika Govorništva zasigurno je utjecao na sastavljanje protokola intervjua. Naime, protokol je sadržavao popriličan broj tema za

ispitivanje s ciljem dobivanja sveobuhvatnoga uvida u iskustva nastavnika u poučavanju Govorništa, stoga postoji mogućnost da se određene teme nisu uspjele detaljno ispitati. Bilo bi dobro da buduća empirijska istraživanja u ovome području koriste i istraživačku metodu fokus-grupe zbog izravne rasprave sudionika, što bi zasigurno pridonijelo otvaranju novih tema ispitivanja, dobivanju dodatnih informacija te, u konačnici, jasnijemu shvaćanju nastave Govorništa. Usto, osim ispitivanja iskustava nastavnika, bilo bi dobro ispitati i iskustva učenika, a posebice njihova mišljenja o unapređivanju nastave Govorništa. Nakon dovoljne istraženosti, odnosno razvoja i unapređenja nastave Govorništa valjalo bi istraživanja konkretnije usmjeriti na uvođenje Govorništa u škole. Za početak bi bilo dobro krenuti u smjeru ispitivanja ravnatelja škole o uvođenju Govorništa u školski kurikulum.

Budući da su ispitivana iskustva nastavnika Govorništa, rezultati istraživanja ponajprije mogu koristiti nastavnicima Govorništa jer daju primjere dobre prakse i smjernice za rad, ali i mogućnost usporedbe rada. Nadalje, s obzirom na to da je Govorništo slabo zastupljen predmet te da mnogi nisu dovoljno upoznati s njime, ovaj rad zasigurno pridonosi boljemu razumijevanju Govorništa u odgojno-obrazovnome sustavu. Posljedično tomu, rad može biti poticaj za širenje Govorništa u hrvatskim školama.

10. Literatura

- Aczél, P. (2019). Teaching Rhetoric. A Proposal to Renew Rhetorical Education in Hungarian and Central European Contexts. *Govor* [online], 36(1). Dostupno na: <https://doi.org/10.22210/govor.2019.36.04> [6. prosinca 2022.]
- Bakota, L. (2010). Komunikacijski model govornih vježbi i nastava jezičnoga izražavanja. *Hrvatski*, 8(1), 9–43. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/83548> [2. prosinca 2022.]
- Barbir, J. (2014). *Vrednovanje učenika u nastavi Govorništva*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Beker, M. (1997). *Kratka povijest antičke retorike*. Zagreb: Artresor.
- Bognar, B. (2004). Poticanje kreativnosti u školskim uvjetima. *Napredak*, 145(3), 269–283.
- Čorkalo Biruški, D. (2014). Etički izazovi kvalitativnih istraživanja u zajednici: od planiranja do istraživačkog izvještaja. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 393–423. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.7> [23. svibnja 2023.]
- Dainville, J. i Sans, B. (2016). Teaching rhetoric today: Ancient exercises for contemporary citizens. *Academic Journals* [online], 11(20). Dostupno na: <https://doi.org/10.5897/ERR2016.3003> [2. prosinca 2022.]
- Dragomir, I. i Niculescu, B. (2022). Oracy in the 21st Century – Developing Speaking Competence for Real World Interactions. *International conference Knowledge-based organization* [online], 28(2), 148–153. Dostupno na: <https://doi.org/10.2478/kbo-2022-0063> [2. prosinca 2022.]
- Foss, S. K. (2018). *Rhetorical criticism: exploration and practice*. Fifth edition. Long Grove: Waveland Press.
- Gračanin, Đ. (1968). *Temelji govorništva*. Zagreb: Naklada autorova.
- Holmes-Henderson, A., Žmavc, J., i Kaldahl, A. G. (2022). Rhetoric, oracy and citizenship: curricular innovations from Scotland, Slovenia and Norway. *Literacy* [online], 56(3). Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/lit.12299> [2. prosinca 2022.]
- Hrvatska enciklopedija [online] (2021). *Retorika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52577> [12. siječnja 2023.]

- Kadum-Bošnjak, S. (2012). Suradničko učenje. *Metodički ogledi* [online], 19(1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/94728> [3. ožujka 2023.]
- Kaldahl, A.-G. (2022). „Teachers’ voices on the unspoken oracy construct: ‘Oracy—the taken-for-granted competence’“. *Acta Didactica Norden* [online], 16(1). Dostupno na: <https://doi.org/10.5617/adno.8143> [3. ožujka 2023.]
- Kaldahl, A.-G., Bachinger, A., i Rijlaarsdam, G. (2019). Oracy matters: Introduction to the special issue on oracy. *L1-Educational Studies in Language and Literature* [online], 19(3). Dostupno na: <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.03.06> [3. prosinca 2022.]
- Kelsen, J. E. (2019). *Što je retorika?* Prijevod s norveškoga: Jelena Stanišić. Loznica: Karpos.
- Kišiček, G. (2019). Sofističko nasljeđe u suvremenom poučavanju retorike. U: Tivadar, H., ur., *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 127–134.
- Kišiček, G. i Stanković, D. (2014). *Retorika i društvo*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kvintilijan, M. F. (1985). *Obrazovanje govornika: odabrane strane*. 2. izd. Preveo, predgovor i komentar napravio P. Pejčinović. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Laznibat, V. (2000). *Retorika*. Mostar: Centar za studije novinarstva.
- Mattes, W. (2007). *Nastavne metode*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Meyer, M., Carrilho, M., i Timmermans, B. (2008). *Povijest retorike od Grka do naših dana*. Zagreb: Disput.
- Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. 2. izdanje. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Morgan, T. (2007). Rhetoric and Education. U: Worthington, I., ur., *A Companion to Greek Rhetoric*. Boston: Blackwell Publishing, str. 303–319.
- Narodne novine (2020). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: Narodne novine d. d., 98(19). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli> [13. prosinca 2022.]
- Pandžić, V. (2007). *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govorništva*. Split: Redak.

- Pecko, L. (2019). Suradničko učenje u nastavi primarnoga obrazovanja. *Metodički obzori*, 14(1(26)), 73–94. Dostupno na: <https://doi.org/10.32728/mo.14.1.2019.05> [23. travnja 2022.]
- Pipić, E. (2015). *Položaj govorništva u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske*. Diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet.
- Sunara-Jozek, D. (2019). Govorništvo – potreba u hrvatskomu odgojno-obrazovnom sustavu. *Život i škola* [online], LXV(1–2). Dostupno na: <https://doi.org/10.32903/zs.65.1-2.13> [23. studenoga 2022.]
- Steele, J. L., Meredith, K. S., Temple, C., i Scott, W. (2001). *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje: Okvirni sustav kritičkog mišljenja u cjelini nastavnog programa, vodič kroz projekt I*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Šego, J. (2005). *Kako postati uspješan govornik: priručnik i vježbenica retorike za učenike i studente*. Zagreb: Profil international.
- Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenoga govorništva*. Treće izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Španjol Marković, M. (2008). *Moć uvjeravanja – Govorništvo za menadžere (i one koji to žele postići): priručnik za učenje retorike i javnog nastupa*. Zagreb: Profil international.
- Štefica, A. (2018). *Stavovi učenika prema nastavi govorništva*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Walker, J. (2011). *The Genuine Teachers of This Art: Rhetorical Education in Antiquity*. University of South Carolina Press.
- Žmavc, J. (2021). Teaching rhetoric in primary school – towards modernization of society with classical techniques and practices. U: Gutvajn, N., Stanišić, J. i Radović, V., ur., *Problems and perspectives of contemporary education*. Belgrade: Institute for Educational Research, str. 74–94.

Sažetak

Osim što je u kontekstu hrvatskoga školstva nastava Govorništva nedovoljno zastupljena, i dosadašnja su istraživanja toga područja izrazito rijetka. Stoga je cilj ovoga rada dobiti uvid u iskustva nastavnika u poučavanju Govorništva te dati smjernice za razvoj i poboljšanje. Provedena su četiri polustrukturirana intervjua s nastavnicima Govorništva u srednjim školama na području Grada Zagreba. Budući da je riječ o fakultativnome predmetu, rezultati istraživanja pokazuju da je u realizaciji nastave Govorništva vidljiva izrazita autonomija nastavnika i škole, a posljedično su tomu poučavanje Govorništva i iskustva nastavnika različiti, ali ne u tolikoj mjeri koliko se pretpostavljalo. Nastava Govorništva u istraživanim školama teži usavršavanju govorničke i komunikacijske vještine, s naglaskom na argumentiranju, prezentiranju i slušanju te primjeni stečenih vještina u društvu. Dominantni sadržaji poučavanja su: kompozicija i izvođenje govora, argumentacija, povijest govorništva, vježbe za glas i izgovor, govorne vrednote, neverbalna komunikacija, govorne vrste s naglaskom na prigodne govore, tehnike slušanja, retorika i politika i poslovna retorika. Dominantne metode poučavanja su metoda razgovora, koja najčešće uključuje slobodni razgovor, heuristički razgovor, diskusiju i debatu, zatim metoda rada na tekstu te analiza govorne izvedbe. Nastava se maksimalno povezuje sa svakodnevicom, dominiraju suradničko učenje i poticajna razredna klima pogodna za iznošenje mišljenja ili bilo koji oblik javnoga nastupa, a učenici su aktivni sudionici nastavnoga procesa. Nastavnici su u konačnici zadovoljni svojim predmetom, ali smatraju da bi kreiranje aktivne mreže nastavnika Govorništva pridonijelo napretku te im olakšalo rad.

Ključne riječi: Govorništvo, poučavanje, nastavnici, nastavni proces, škola

Abstract

In addition to the fact that the teaching of Rhetoric (Govorništvo) in Croatian education is underrepresented, previous research in this area is extremely rare. Therefore, the aim of this paper is to gain insight into the experiences of teachers in teaching Rhetoric and to provide guidelines for its development and improvement. Four semi-structured interviews were conducted with teachers of Rhetoric in secondary schools in Zagreb. Since this is an optional subject, the results of the research show that the realization of the teaching of Rhetoric exhibits a pronounced autonomy of teachers and schools. Consequently, teaching Rhetoric, or rather teacher experiences, are different, but not as significantly as previously assumed. Teaching Rhetoric in the researched schools seeks to improve oratory and communication skills with an emphasis on argumentation, presentation, and listening, as well as the application of acquired skills. The dominant teaching contents are composition and speech performance, argumentation, history of rhetoric, speech values and types, voice and pronunciation exercises, non-verbal communication, listening techniques, rhetoric and politics, and business rhetoric; the dominant teaching methods are conversation, text work and the analysis of speech performance. Teaching is maximally connected with everyday life, dominated by collaborative learning and a stimulating classroom climate suitable for expressing opinions (i.e., having a public speech), and students are active participants in the teaching process. Ultimately, teachers are satisfied with their subject, but they believe that creating an active network of teachers of Rhetoric would contribute to progress and facilitate their work.

Keywords: Rhetoric, teaching, teachers, teaching process, school

Prilozi

Prilog 1: *Protokol intervjua*

Opći podaci

1. Koji ste studijski program završili?
2. Koliko dugo izvodite nastavu Govorništva?
3. Predajete li još neki predmet osim Govorništva?
4. Kojim je razredima namijenjena nastava Govorništva u Vašoj školi?
5. Jesu li grupe homogene ili heterogene? Koju opciju preferirate? Zašto?
6. Koji je prosječan broj učenika u grupi? Ako u Vašoj školi Govorništvo nije obavezan predmet, potičete li učenike na upis? Ako da, na koje načine?

Cilj predmeta Govorništvo

1. Što je za Vas cilj predmeta Govorništvo?
2. Što smatrate osobitom prednošću Govorništva? Možete li izdvojiti specifična znanja i vještine za koje smatrate da se razvijaju poučavanjem Govorništva?

Nastavni sadržaj i nastavne metode

1. Koji su sadržaji uključeni u nastavu Govorništva koju održavate?
2. Koji Vam je nastavni sadržaj/područje najteži za pripremu i izvođenje? Zašto? Što bi Vam pomoglo u suočavanju s time?
3. Kako povezujete nastavu sa svakodnevicom i aktualnim temama u društvu? Kako vidite odnos između poučavanja govorništva i poučavanja za aktivno građanstvo?
4. Koje su nastavne metode karakteristične za poučavanje govorništva? Koje nastavne metode Vi dominantno koristite?
5. Opišite jedan nastavni sat Govorništva.
6. Opišite sebe kao nastavnika Govorništva.

Izazovi

1. Kako vrednujete uspjeh u predmetu Govorništvo? Susrećete li se s izazovima, primjerice, s introvertiranim učenicima, zbog osjećaja procjenjivanja osobnosti učenika?
2. Što Vam predstavlja najveći izazov? Što bi Vam pomoglo u suočavanju s njime?

3. S obzirom na to da ne postoji službeni predmetni kurikulum, što su za Vas prednosti, a što nedostaci toga?

Preporuke za unapređenje

1. Koje priručnike/udžbenike i druge materijale najčešće koristite u planiranju i izvođenju nastave? Gdje pronalazite uporište/ideje za kreiranje nastave? Jeste li u kontaktu s drugim nastavnicima Govorništa?

2. Smatrate li da bi trebalo kreirati aktivnu mrežu nastavnika Govorništa? Kako bi takvo povezivanje pridonijelo napretku Govorništa?

3. Možete li izdvojiti određenu posebnost Vaše nastave Govorništa, primjerice, određenu metodu, aktivnost, pristup ili nešto drugo što se pokazalo uspješnim te biste to preporučili drugima?

4. Kao nositelj predmeta, jeste li u konačnici zadovoljni svojim predmetom i postoji li nešto što biste mijenjali – u organizaciji, izvedbi, podršci...? Imate li konkretan prijedlog za poboljšanje?

5. Želite li na kraju intervjua dodati nešto što nije bilo spomenuto?

Prilog 2: *Informativno pismo*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Naziv istraživanja: Iskustva nastavnika u poučavanju Govorništva

Istraživačica: Ana Petrović

Mentorice: doc. dr. sc. Gabrijela Kišiček (Odsjek za fonetiku); doc. dr. sc. Ana Širanović (Odsjek za pedagogiju)

INFORMATIVNO PISMO

Poštovani nastavnici, poštovane nastavnice,

moje je ime Ana Petrović i studentica sam druge godine diplomskoga studija fonetike i pedagogije na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U svrhu izrade diplomskoga rada pod nazivom *Iskustva nastavnika u poučavanju Govorništva* provodim istraživanje o kojemu Vas ovim putem želim informirati i pozvati Vas na sudjelovanje.

Cilj je istraživanja dobivanje uvida u Vaša iskustva u poučavanju govorništva: dobre prakse koje ste razvili, izazove s kojima se susrećete, prijedloge za unapređenje nastave govorništva i slično. Istraživanje će se provoditi metodom intervjua koji će se održavati uživo, a vrijeme i mjesto provođenja odabrat će se u dogovoru s Vama. Kao sudionicima istraživanja jamčim Vam povjerljivost svih podataka i informacija koje podijelite sa mnom. Intervjui će biti snimani diktafonom. Pristup audiosnimkama imat ću samo ja, dok će anonimiziranim transkriptima pristup imati i mentorice. Audiosnimke, odnosno transkripti bit će pohranjeni na osobnome računalu pod šifrom te izbrisani nakon obrane diplomskoga rada. Određeni dijelovi intervjua prikazat će se u diplomskome radu uz strogo poštivanje anonimnosti.

Predviđeno vrijeme trajanja intervjua je 25 minuta, a prije provedbe potrebno je potpisati *Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju*. Sudjelovanje u ovome istraživanju je dobrovoljno te ga možete prekinuti bilo u kojemu trenutku bez pojašnjavanja razloga svojega odustajanja. Imate li bilo kakvih pitanja, možete mi se obratiti na adresu e-pošte petrovic.ana1010@gmail.com.

Unaprijed hvala na pomoći i ukazanomu povjerenju.

S poštovanjem,

Ana Petrović

Prilog 3: *Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Naziv istraživanja: Iskustva nastavnika u poučavanju Govornništva

Istraživačica: Ana Petrović

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Svojim potpisom **izražavam svoj pristanak za sudjelovanje** u istraživanju i potvrđujem da sam informiran/-a:

- o svrsi, cilju i postupcima istraživanja;
- da je moje sudjelovanje u potpunosti dobrovoljno te da imam pravo odustati bilo u kojemu trenutku bez navođenja razloga;
- o razini anonimnosti svojega sudjelovanja;
- o načinima pohranjivanja i čuvanja podataka u svrhu zaštite njihove tajnosti;
- o osobi za kontakt kojoj se mogu obratiti s pitanjima povezanim s istraživanjem, njegovim provođenjem i rezultatima.

Mjesto: _____

Datum: _____

Ime i prezime: _____

Vlastoručni potpis: _____